

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra Elektronické kultury a sémiotiky

**Koncept biopolitiky v díle Michela Foucaulta s konkrétním
zaměřením na bezpečnost v rámci oblasti ČR od roku 1990**

Drogy v české společnosti

Diplomová práce

Vypracovala: **Bc. Pavla Štěpánková**

Vedoucí práce: **prof. PhDr. Miroslav Marcelli, CSc.**

Praha 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 14. května 2014

Pavla Štěpánková

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu mé diplomové práce, kterým je pan prof. PhDr. Miroslav Marcelli, CSc., za vedení a podnětné připomínky, které mi během celého zpracovávání práce vždy poskytl.

Obsah

Obsah	5
Abstrakt.....	7
Klíčová slova	7
Abstract.....	8
Keywords	8
Úvod.....	9
1 Počátky Foucaultových úvah	11
1.1 Archeologie vědění	11
1.1.2 Diskurs	11
1.1.3 Výpověď	12
1.1.4 Procesy vylučování ve společnosti	13
1.2 Od archeologie ke genealogii.....	14
1.3 Moderní individuum jako objekt moci.....	15
1.3.1 Od mučení k nápravě jedince.....	16
1.3.2 Systém vězeňství.....	18
1.3.3 Disciplíny.....	19
1.4 Moderní individuum jako subjekt	20
1.4.1 Represivní hypotéza.....	21
1.4.2 Scientia sexualis a ars erotica	23
1.4.3 Dispozitiv sexuality	24
2 Počátky biopolitiky	28
2.1 Umění vládnout – státní rezona.....	29
2.2 Liberální racionalita vládnutí	32
2.3 Liberalismus	33
2.3.1 Německý neoliberalismus.....	35
2.3.2 Americký nacionalismus.....	36
2.4 Koncept biopolitiky – souhrn.....	37
3 Otázka drog ve společnosti	40

3.1	Zdraví	40
3.2	Úvod do drogové problematiky	41
3.2.1	Drogy jako globální problém	42
3.3	Drogy a česká společnost	43
3.4	Drogy a politika – úvod.....	46
3.5	Česká protidrogová politika	48
3.5.1	Počátky protidrogové politiky	49
3.5.2	První vládní koncepce pro období 1993-1996.....	49
3.5.3	Druhá vládní koncepce a program na období 1998-2000.....	51
3.5.4	Národní strategie 2001-2004	52
3.6	Legislativa České republiky o omamných a psychotropních látkách	53
3.6.1	Mimotrestní právní normy	54
3.6.2	Trestněprávní rámec postihu zneužívání drog	55
3.7	Přístupy k drogové závislosti z hlediska společnosti	57
3.7.1	Biomedicínský model	57
3.7.2	Bio-psycho-sociální model	58
3.7.3	Přístup ochrany veřejného zdraví – „public health“	60
3.7.4	Přístup minimalizace škod – „harm reduction“	61
3.7.5	Sociální a sociálně-pedagogický přístup.....	63
3.7.6	Morální a spirituální přístup	63
3.7.7	Shrnutí.....	64
3.8	Ekonomické aspekty užívání drog	65
4	Závěr	67
	Seznam literatury	69
	Internetové zdroje:	70

Abstrakt

Tato diplomová práce nazvaná „Koncept biopolitiky v díle Michela Foucaulta s konkrétním zaměřením na bezpečnost v rámci oblasti ČR od roku 1990“ se věnuje tématu biopolitiky v díle Michela Foucaulta. Nejprve se práce zaměřuje na předchozí teze a díla M. Foucaulta, která ovlivnila koncept biopolitiky. Jde především o archeologii vědění, disciplíny a dispozitiv sexuality. Biopolitika je vládní praxe, která se zaměřuje na populaci jako masu. Populace je podle ní ovlivňována okolními vlivy jako životním prostředím, otázkou zdraví, úmrtností atp. Podle Foucaulta se biopolitika zrodila v politickém směru nazvaném liberalismus. Foucaultovy myšlenky a teze se týkaly především 19. století, ale téma biopolitiky je aktuální i pro dnešní dobu. Proto se práce zaměřuje na drogovou problematiku v České republice na základě Foucaultovy biopolitiky. Práce nás seznamuje s vývojem drogové scény v České republice po roce 1990, kdy došlo k novému politickému uspořádání. Seznamuje nás s protidrogovou politikou, která v České republice funguje a zároveň s legislativou, která řeší trestní stránku drogové problematiky. Práce se také zabývá přístupy v pomoci drogově závislým.

Klíčová slova

biopolitika, diskurs, vládní moc, stát, liberalismus, populace, drogy, protidrogová politika

Abstract

This diploma thesis called „Koncept biopolitiky v díle Michela Foucaulta s konkrétním zaměřením na bezpečnost v rámci oblasti ČR od roku 1990“ is devoted to the theme of biopolitics in the writings of Michel Foucault. At first the thesis focuses on previous writings of Michel Foucault, which inspired his concept of biopolitics. It's all about the archeology of knowledge, discipline and sexuality dispositif. Biopolitics is a government practice that focuses on the population as a mass. The population by biopolitics is influenced by factors such as the environment, health issues, mortality etc. According to Foucault, biopolitics is originated in the political direction called liberalism. Foucault's ideas and theses are mainly related to the 19th century, but the theme of biopolitics is also relevant for our time. Therefore the diploma thesis focuses on the drugs problem in the Czech Republic on the basis of Foucault's biopolitics. The thesis acquaints us with the evolution of the drug scene in the Czech Republic after 1990, when there was a new political constitution. It acquaints us with the drug policy that works in the Czech Republic and with legislation that resolves the criminal part of drug problems. The thesis also deals with ways of helping drug addicts.

Keywords

biopolitics, discourse, governmental power, state, liberalism, population, drugs, drug policy

Úvod

Michel Foucault patřil a patří k nejdiskutovanějším a nejzajímavějším osobnostem na poli humanitních věd. Já se v této diplomové práci budu zabývat tématem biopolitiky, kterému se Foucault věnoval v době své pozdější tvorby. V souvislosti s biopolitikou se konkrétně zaměřím na bezpečnost ve specifické oblasti drogové problematiky v České republice po roce 1990.

Michel Foucault zasahoval svou tvorbou nejen oblast filosofie a historie, ale stal se inspirací pro řadu sociologů. Sám Foucault zaujal intelektuální svět svým prvním dílem *Dějiny šílenství*, které mělo charakter historické práce. Ovšem po tomto díle je velice obtížné zařadit Foucaulta do jednoho konkrétního myšlenkového proudu. Jak je uvedeno v knize *Michel Foucault: Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*:

„V následujících letech se proměnil v kohosi nemyslitelného: stal se ahistorickým historikem, antihumanistickým představitelem humanitních věd a protistrukturalistickým strukturalistou.“¹

Foucaultova tvorba je charakteristická svou originalitou a výskytem mnoha neologismů, což vede mnohdy k problémům v pochopení jeho díla. Rozdělit Foucaultovo dílo na nějaké jasně dané období prakticky není možné, jelikož i Foucault sám tyto pokusy o rozdělení označil za umělé. Z hlediska této diplomové práce se ale budu opírat o rozdělení, které ve své knize v souvislosti s Foucaultovou filosofií uvádějí autoři Dreyfus a Rabinow, a to na chápání moderního individua jako objektu a následně jako subjektu.² Moderního individua jako objektu se týká především Foucaultovo dílo *Dohlížet a trestat*, kde se Foucault zaměřuje na ukázkování těl jednotlivců. Moderního individua jako subjektu už se týká Foucaultova teze týkající se biomoci a následně celé biopolitiky, kde se moc soustředí na populaci jako celek, na komplexní masu jedinců, na kterou se soustředí mocenské techniky. Téma moci, a následně biomoci, se stalo jedním z hlavních témat Foucaultovy tvorby. Každý z nás je ve společnosti předmětem moci. Moc a mocenské techniky působí na jedince v jeho životě v mnoha různých situacích a oblastí, a to prakticky nepřetržitě. Neustále jsme všichni ovlivňováni nějakým druhem moci, který funguje ve společnosti. Foucault ovšem ve svých tezích uvažoval hlavně o společnosti 19.

¹ Hubert L. Dreyfus, Paul Rabinow – *Michel Foucault: Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, 12

² Hubert L. Dreyfus, Paul Rabinow – *Michel Foucault: Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, 12

století. Jeho myšlenky můžeme ale považovat za nadčasové a platné i pro dnešní společnost. Proto bych se ve své práci ráda zaměřila na téma biopolitiky v souvislosti se společností v České republice po roce 1990, kdy došlo ke změně politického režimu, a tím i ke změně mocenských sil působících na českou populaci.

Nejprve se ve své diplomové práci budu věnovat základním Foucaultovým myšlenkám, které předcházely jeho koncepci biopolitiky, aby bylo možné pochopit v jaké souvislosti a na základě jakých poznatků Foucault tezi týkající se biopolitiky vytvořil. Jde především o archeologii vědění, disciplíny a dispozitiv sexuality. Poté se budu věnovat již samotnému tématu biomoci a biopolitiky. Ve spojitosti s biopolitikou je nutné věnovat se také politickému režimu liberalismu, ve kterém podle Foucaulta biopolitika vznikla. V poslední části se soustředím konkrétně na drogovou problematiku týkající se společnosti v České republice po roce 1990. V souvislosti s biopolitikou se zaměřím na téma drogové závislosti ve spojitosti se zdravím populace, dále s legislativou týkající se drogové kriminality a v neposlední řadě se chci zaměřit na přístupy týkající se pomoci drogově závislým jedincům.

1 Počátky Foucaultových úvah

1.1 Archeologie vědění

Michel Foucault se v počátku své tvorby věnoval analýze systémů institucí a diskursivní praxe, které byly historicky zakořeněny ve společnosti. Až ve svém díle *Slova a věci* obrátil svojí pozornost na humanitní vědy a s tím i na člověka. Člověk se podle Foucaulta stal předmětem humanitních věd až s vývojem a proměnou naší kultury. Kniha *Archeologie vědění* vznikla jako reakce na kritiku směřovanou na dílo *Slova a věci*, zároveň se ale značně lišila od předešlých Foucaultových děl. Obsahuje mimo jiné také sebekritiku a některé opravy výroků, které byly uvedeny v jeho předešlých pracích. Objasňuje zde metodu nazvanou archeologie, kterou aplikoval ve své analýze humanitních věd. V archeologické metodě šlo o vynořování výpovědí, které byly součástí dané diskursivní formace. Šlo mu o zachycení metod a hranic, které podle něj patřily dějinám idejí.³ Podle Foucaulta je možné chápat humanitní vědy jako autonomní s principem seberegulace. Proto je potřeba zkoumat je archeologicky, což znamená nezabývat se tím, zda jsou jejich výpovědi pravdivé nebo jestli dávají smysl. Sám svojí archeologii humanitních věd považoval především za teorii o diskursu. Vše, co je považováno za předmět humanitních věd, Foucault označil jako „předmět-diskurs“.

1.1.2 Diskurs

Podat definici pojmu diskurs ve Foucaultově pojetí je velice obtížné a to hlavně z toho důvodu, že ho sám Foucault, zřejmě záměrně, přesněji nedefinoval. U něho samotného došlo k vývoji chápání tohoto pojmu od definice diskursu jako souboru znaků, k chápání diskursu jako praktik, které systematicky vytvářejí objekty, o kterých se mluví.⁴ To, co u Foucaulta definuje diskurs, je bezesporu vědění. Jak sám popisuje, diskurs není jen tím, čím se projevují boje či nadvláda, ale je také tím, za co a jak se bojuje – je mocí, za kterou se bojuje.⁵ Diskurs nám slouží k uchopení moci, k jejímu pochopení a ovládnutí. Sám předkládá různé charakteristiky diskursu, kde pro něj diskurs znamená například doménu všech výpovědí či daná praxe, která zahrnuje určitý počet výpovědí. Všechny

³ M. Foucault - *Archeologie vědění*, 27

⁴ M. Foucault – *Archeologie vědění*, 79

vyjádření, které Foucault učinil o diskursu, mají jedno společné, a tím je výpověď - énoncé. Diskurs se tak měl stát hranicí a obalem výpovědi. Diskurs je formován množstvím výpovědí, které jsou zahrnuty v dané diskursivní formaci. Diskurs je sám o sobě formován jednotlivými výpověďmi. Michel Foucault dané výpovědi analyzoval a jejich prostřednictvím se snažil odkrýt pole vztahů, které jsou charakteristické pro danou diskursivní formaci. Pojmem diskursivní formace označujeme velké žánrové celky, které mají společný náhled na skutečnost a její vyjádření.

1.1.3 Výpověď

Výpověď je elementární jednotkou diskursu. Jak je ale tato výpověď tvořena? Tvoří jí slova, věty či celé souvětí? Lze výpověď definovat jen na základě jejího uchopení jakožto tvrzení? V gramatice pojem tvrzení označuje větu, v oblasti filosofické analytiky jde o označení řečového aktu. V případě výpovědi nejde ale o tvrzení, ani o promluvu či nějakou událost. Výpověď může mít různé podoby slovního či písemného vyjádření – od slov až po celá souvětí. Zároveň výpověď nemusí být pouze takovýmto vyjádřením. Výpovědi mohou mít i obrazovou formu, mohou to být například mapy, které jsou využívány k reprezentaci zobrazeného prostředí. Také není možné bez problémů přijmout definici výpovědi na základě řečového ilokučního aktu, i přesto, že tuto možnost považoval Foucault za nejpravděpodobnější. Často dochází k tomu, že pro realizaci řečového aktu je potřeba více jak jedna výpověď. Například u motlitby či smlouvy je často potřeba užití více jednotlivých vět. A bylo by problematické odebrat každé této větě statut výpovědi začleněním pod jeden a ten samý ilokuční akt. Proto pro definici výpovědi není možné podle Foucaulta bez výhrad přijmout žádný model, který bychom přejali z gramatiky, logiky či analytické filosofie.⁶

Sám Foucault nepodal přesnou a jednoznačnou definici pojmu výpovědi. Výpověď můžeme charakterizovat jako jedinečnou a opakující se. Každá výpověď se může transformovat do další výpovědi a zároveň je začleněna do sítě vztahů, kterou mezi sebou jednotlivé výpovědi udržují v daném diskursu. Tuto síť vztahů a proměn výpovědi Foucault označuje pojmem archiv.

⁶ M. Foucault – *Archeologie vědění*, 128

1.1.4 *Procesy vylučování ve společnosti*

Foucault se ve svých raných dílech zaměřoval především na jednotlivé skupiny lidí, které se nějakým způsobem vymykaly ze standardů společnosti. Na základě této odlišnosti byli pak tito lidé ze společnosti vylučováni. Již ve své disertační práci, která později byla vydána jako samostatná kniha s názvem *Dějiny šílenství*, zaměřuje svoji pozornost na blázny. Na jedince, kteří byli vždy na okraji společnosti a byli z ní odjakživa vylučováni. Sám předložil jakousi analýzu vývoje zacházení s jedinci, kteří se svým zevnějškem či chováním vymykali běžně přijímanému standardu. Přímo v knize se zaměřuje nejprve na vznik leproserií, kde ve středověku byli umísťováni malomocní nakažení leprou. Po ústupu lepry byli do těchto zařízení umísťováni blázni a duševně nemocní jedinci, kterých se společnost obávala. Na šílenství se snažil ve své knize podívat z různých úhlů pohledu – od doby renesance, kdy blázni představovali jakýsi důkaz boží existence, až po osvícenství, kdy byla iracionálnost bláznů předmětem strachu a bylo ji nutné skrýt před zbytkem společnosti.

V knize *Diskurs, autor genealogie*, která se týká třech Foucaultových studií, jsou představeny procedury, na základě kterých byli lidé ze společnosti vylučováni. K tomuto vylučování jedinců ze společnosti dochází podle Foucaulta prostřednictvím třech základních principů. Za první typ vylučování Foucault považoval zákaz, přesněji zákaz slova. Lidé neměli možnost mluvit o všem a ani nemohli říkat to, co chtěli.

„Tabu předmětu, rituál okolnosti, privilegované nebo výhradní právo subjektu, který mluví: už zde máme hru tří zákazů, které se kříží, navzájem posilují nebo kompenzují, vytvářejíce komplexní mřížku, jež se neustále kodifikuje. Podotknu pouze, že v naší době těmi oblastmi, v nichž je mřížka nejvíce sevřená, v níž se množí černá pole, jsou oblasti sexuality a politiky.“⁷

Druhým typem je zavržení. Člověk, který se nějakým způsobem vymyká zavedeným představám „normálnosti“, byl odsunut na samotný okraj společnosti.

Vůlí po vědění Foucault nazval třetí typ vylučování. Vůle po vědění představuje specifickou oblast dohledu. Tento dohled není vykonáván nad jedinci, ale je soustředěn nad ostatními diskursy a skrze vůlí po vědění je nad těmito diskursy vykonávána

⁷ M. Foucault – *Diskurs, autor, genealogie*, 9

donucovací moc. Pod tuto specifickou oblast můžeme zařadit právní systémy, lékařství či instituce, které nějakým způsobem zasahují do jednotlivých oblastí každodenního lidského života.⁸

Ovšem tyto tři typy vylučování fungují ve společnosti z vnějšku. Podle Foucaulta ve společnosti působí ještě tzv. vnitřní procedury nazývané diskursy, které nad sebou samotnými mají i kontrolní funkci. Postupy sloužící ke kontrole diskursů Foucault označil jako klasifikaci, distribuci a pořádkání. Šlo podle něj o zvládnutí jiného rozměru diskursu.⁹

Prvním nástrojem kontroly u diskursu je komentář. Komentářem myslíme texty či ritualizované celky diskursů. Tyto typy diskursů se ve společnosti neustále opakují. Příkladem takového komentáře mohou být náboženské texty, právní normy nebo také literární či vědecké práce. Podle Foucaulta je skrze komentář řečeno to, co bylo v tichosti vyřčeno jinde. To je hlavní a jediná funkce komentáře. Druhý princip můžeme do jisté míry považovat za doplněk prvního. Jde o funkci autora.

„Nikoliv ovšem autor jakožto projevující se individuum, které proneslo nebo napsalo nějaký text, nýbrž autor jako princip seskupení diskursu, jako jednota a původ významů diskursů, jako zdroj jejich souvislostí.“¹⁰

Z tohoto úryvku je patrné, že pro Foucaulta autor nepředstavoval nějakou konkrétní osobu, kterou nalezneme uvedenou pod textem, ale jde o sjednocující princip. V dřívějších dobách bylo určování autora u vědeckého díla nutnou součástí, bez toho by vědecké dílo bylo jen obtížně uznáno veřejností. Autor představoval záruku pravdivosti. To se ale s vývojem společnosti mění. V dnešní moderní době pro nás osoba konkrétního autora v případě vědecké tvorby není důležitá. To ovšem neplatí pro literární tvorbu. Zde naopak role autora svoje postavení posiluje. V literatuře je pro nás autor pojátkem se skutečným reálným světem. Role autora tak nabývá či ztrácí důležitosti v jednotlivých oblastech a odvětvích společnosti.

1.2 Od archeologie ke genealogii

⁸ M. Foucault – *Diskurs, autor, genealogie*, 9-16

⁹ M. Foucault – *Diskurs, autor, genealogie*, 14

¹⁰ M. Foucault – *Diskurs, autor, genealogie*, 16

V díle Michela Foucaulta je důležité rozlišit dva hlavní přístupy, kterými se ve svých dílech zabýval. Jde o archeologii zpracovanou samostatně v díle *Archeologie vědění* a genealogie, která se vyskytuje v jeho pozdějších dílech. V případě archeologie jde o analýzu diskursu a jeho výpovědí. Naopak v genealogii se Foucaulta pozornost obrátila na podmínky, za kterých se diskursivní formace začleňují do společnosti. Nelze určit období archeologie a genealogie, jelikož se oba přístupy ve Foucaultově díle prolínají, ale je důležité upozornit, že se měnilo Foucaultovo pojetí obou přístupů a také se měnila oblast zájmu, na kterou se ve svých dílech autor soustředil. V raných dílech, jako jsou například *Dějiny šílenství*, zaměřoval Foucault svojí pozornost především na otázku diskursu. Ve svých pozdějších dílech se ale jeho pozornost soustředila především na otázku moci a jejího uplatňování ve společnosti.

Zpočátku Foucaultovy tvorby hrála hlavní úlohu v jeho dílech archeologie a genealogie byla pouze druhotná. V knihách *Dohlížet a trestat* a *Dějiny sexuality I.* se Foucaultův metodický přístup změnil. V 70. letech začal zdůrazňovat pojem moci a postupně si začal uvědomovat značnou omezenost archeologické metody. Mezery, které měla archeologie, se Foucault snažil překonat novou metodou. Díky tomu se genealogie stala základní metodou analýzy diskursu. Genealogie zde začala zastávat hlavní metodickou funkci a archeologie ustoupila do pozadí. Genealogickou metodu zaměřil na analýzu moci, mocenských vztahů a v neposlední řadě na analýzu samotného těla jako objektu a subjektu mocenských sil. Již nebylo důležité studium diskursů, ale studium jejich utváření a fungování ve společnosti. Její studium je ale zároveň propojeno i s kontrolními postupy a procedurami, kterými se zabývala archeologie.¹¹ Na základě genealogické analýzy Foucault ukázal, že pravda je úzce spjatá s mocí. Moc samotná je začleněna do politických cílů a společenských zájmů. S touto mocí souvisí také pojem pravdy. Každá společnost má podle Foucaulta svůj „systém“ pravdy, který je včleněn do politických zájmů dané společnosti a soustřeďuje se na své vlastní cíle. Těchto cílů se snaží dosáhnout využíváním mocenských sil.

1.3 Moderní individuum jako objekt moci

¹¹ Miroslav Marcelli – *Michel Foucault alebo Stat' sa iným*, 98

Moc a mocenské praktiky se staly klíčovými tématy v dalším období Foucaultovy tvorby. Každý z nás je předmětem moci, která prochází celou společností. Specifickou analýzu moci zpracoval Foucault v knize *Dohlížet a trestat*. Tato kniha je pomyslným rozhraním mezi Foucaultovým zaměřením na jednotlivce a jeho vylučování ze společnosti prostřednictvím platného diskursu a mezi jeho zaměřením na moc a mocenské praktiky fungující ve společnosti. V knize *Dohlížet a trestat* se Foucault zaměřil na analýzu vzniku vězení tak, jak ho známe v dnešní podobě, a to pouze ve francouzském trestním systému. To hlavní, co se stalo předmětem jeho analýzy a jeho zkoumání v této knize, je uplatňování a využívání mocenských sil, které fungují ve společnosti prostřednictvím norem a normalizujících prostředků. Objektem těchto norem je poslušné tělo jednotlivce.

„V knize Dohlížet a trestat předvádí Foucault genealogii moderního individua jako poslušného a němého těla, když ukazuje vzájemné působení disciplinární technologie a normativní společenské vědy.“¹²

Důležité je rozpoznat, jak se vyvíjelo chápání moci u samotného Foucaulta, jelikož jak už jsme si mohli všimnout, téma moci prostupovalo celou jeho tvorbu. Zatímco ve své prvotně *Dějiny šílenství* charakterizoval moc především prostřednictvím jejích negativních aspektů a projevů, ať už to byl zákaz, věznění či vyloučení, v knize *Dohlížet a trestat* se toto radikálně mění. Moc je v tomto díle charakterizována i za použití jejích pozitivních projevů jako je například formování a utváření poslušných těl či snaha o nápravu problematických jedinců.

V díle *Dohlížet a trestat* se už moc stala Foucaultovým hlavním předmětem zájmu. Lidé nacházející se mimo přijatelnou normu byli podrobováni vlivům různých mocenských technik a procedur. Tyto mocenské techniky měly za cíl jediné – nápravu a možné znovu začlenění člověka do fungující společnosti. Ovšem nebylo to takto ve společnosti od počátku. Foucault se sám pokusil zmapovat vývoj ve způsobu trestání, konkrétně ve francouzské společnosti.

1.3.1 Od mučení k nápravě jedince

¹² Dreyfuss, Rabinow – Michel Foucault: *Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, 225

Foucault nás zprvu seznamuje s praktikami trestání ve středověku, kde trest představoval především způsob zastrašování ostatních. Vykonání trestu mělo za účel jediné – upevnit svrchovanou moc panovníka. Do konce 18. století bylo trestání provinilců především veřejným divadlem. To, co bylo veřejnosti skryto, byl proces a následné odsouzení. Ale vykonávání trestu, ať už šlo o pranýřování či popravu, bylo veřejné a účastnila se ho celá společnost. Odsouzení a určení trestu bylo výhradně v rukou panovníka a jím určených soudců. Často byl odsouzený donucen k přiznání viny, ať už vědomě či nevědomě. Samotný trest pak pouze potvrzoval vinu a prostřednictvím veřejného mučení byla ve zbytku společnosti utvrzována svrchovaná moc panovníka. Podle Foucaulta byla moc panovníka v této době absolutní mocí nad životem a smrtí poddaných. To, co je pro nás v této době z hlediska Foucaultovy moci důležité, je skrytá funkce mučení. Přestože byly v této době tresty kruté, nešlo o formy odplaty, nýbrž vše bylo součástí mechaniky moci, která v dané společnosti fungovala. Tato mechanika moci upevňovala svoji pozici ve společnosti právě skrze způsoby trestání. Šlo o reprezentaci „nadmoci“.¹³

V 18. století se začaly objevovat ohlasy proti fyzickému způsobu trestání, a to hlavně proti veřejným popravám. To, co se mělo začít brát v potaz i u nejhorších vrahů, byla jejich „lidskost“. V tuto dobu bylo potřeba ustanovit hranice moci trestat tak, aby zůstala respektována a uznávána moc panovníka. Během celého 18. století se formovala nová strategie fungování trestní moci. Jak je vidět skrze celou Foucaultovu analytiku moci, je moc vždy cílená na tělo. Je ovšem důležité rozlišit moc před reformací a po ní. Moc, která působila ve společnosti do 18. století, a která byla spojována především s brutalitou a krutostí trestů nemohla být předmětem Foucaultovy hlubší analýzy. Tato moc byla především projevem násilí, které mělo za cíl pouze podrobení jedinců pod svrchovanou moc. Mechanika moci, která se ve společnosti začala projevovat v 18. století, už v sobě obsahovala pozitivní dopady ve svém působení na jednotlivce. Zahrnovala v sobě také představu jednotlivých dopadů, které může způsobit, a na které měla cílit. Sám Foucault nepopíral fyzické působení a dopady moci na trestané, ale ve své analýze do těchto dopadů zahrnul i pozitivní stránku, která měla za cíl nápravu provinilců.

Nová strategie fungování trestní moci se formovala po celé 18. století. Jejím cílem nebylo trestat méně, ale šlo především o to, trestat lépe s efektivnějším účinkem. Bylo nutné zreformovat především instituce, které za vykonávání trestní moci zodpovídaly. Jak

¹³ Michel Foucault – *Dohlížet a trestat*, 63-115

uvádí Foucault, trestní reforma vznikla uprostřed boje mezi „nadbytečnou mocí“ panovníka a „podprahovou mocí“ získaných a tolerovaných nezákonností.¹⁴ Právo trestat se začalo soustředit do rukou vhodnějších autorit a institucí. Právo trestat přestalo být předmětem panovnickovy odplaty a stalo se prostředkem pro ochranu společnosti. Trestání tak dostalo za hlavní cíl prevenci zločinu. Odpovídající trest měl potencionálního viníka od zločinu odradit. Bylo nutné vytvořit klasifikaci zločinů a k tomu zákoník s odpovídajícími tresty. Došlo tak k objektivizaci zločinu i zločinců. Ze zločince, který byl dříve často brán jako oběť panovníka či dokonce jako hrdina, se stal jedinec, který svým jednáním poškodil celou společnost. S nástupem nové klasifikace zločinů a trestů přišel také nový způsob trestání – vězení.

1.3.2 *Systém vězeňství*

Instituce jako prostředek a oblast prosazování moci se vyskytovala v mnoha Foucaultových dílech. Výjimkou nejsou ani *Dějiny šílenství*, kde se Foucault zaměřoval na instituce leproserií či blázinců. V díle *Dohlížet a trestat* je analyzovaná institucí vězení. Instituce pro Foucaulta představovala oblast, kde moc dosáhla svého uplatnění. Instituce vězení a jeho režim, který zde fungoval, se příliš nezměnil. V případě vězení jde stále o omezení pohybu jednotlivců, o kontrolu nad jejich činností a celkově jsou jedinci vystavováni kontrolním mechanismům moci. To, co se ale v průběhu doby proměňovalo, byl především náhled a vnímání vězení společností.

O vězení jako způsobu trestu se začalo uvažovat již v době reformace v průběhu 18. století. Ovšem z počátku nebylo považováno za univerzální způsob trestání. Naopak bylo vězení často kritizováno, a to především z důvodu jeho malého vlivu, které mělo na zbytek společnosti. Zprvu byl za ideální formu trestu považován trest ve formě veřejné práce. Vězení jako takové bylo vnímáno za nevhodné, a to především z důvodu velké nákladnosti na jeho zřízení a provoz. Negativně bylo bráno také zacházení s vězni, kteří byli udržováni v nečinnosti, a tím nedocházelo k jejich nápravě, naopak spíše k podněcování zločinu.

Během 19. století došlo ale k velkému rozmachu instituce vězeňství, a to především z toho důvodu, že již nešlo o potrestání těla odsouzeného, ale především o nápravu jak těla, tak i duše provinilce. Bylo nutné vytvořit nový způsob trestání, který by byl adekvátní. Tím se stalo vězení, které bylo určeno především pro potrestání středních zločinů.

¹⁴ Michel Foucault – *Dohlížet a trestat*, 138

Principem modelů vězení vytvářených například v Anglii a Americe, byla snaha o nápravu odsouzených a možnost jejich návratu do společnosti po odpykání trestu. Nápravy se ve vězení dosahovalo především prací, náboženskou výchovou nebo užitím izolace. To také umožnilo překonání kritiky na vězení směřované především na nečinnost vězňů.

Hlavním principem nápravy vězňů byla práce. Nešlo pouze o činnost, která by vězně zabavovala v dlouhých chvílích, ale vězni si prostřednictvím ní také vydělávali na svůj život. Nejdůležitějším nástrojem ve věznicích se stala disciplína. Vězňům byl nastolen pravidelný řád, který bylo nutné dodržovat. Prostřednictvím disciplíny docházelo k umocňování účinků moci neustále působící na vězně.

1.3.3 *Disciplíny*

Disciplinární moc Foucault nezkoumal z pohledu současnosti, ale zaměřil se na její původ a kořeny vzniku. Disciplinární moc se ve společnosti vyskytovala již delší dobu, ale její počátky musíme podle Foucaulta hledat v uzavřených společenstvích a institucích. Instituce vězení vznikla jako nový druh trestu a zároveň nápravy jedinců, kteří se určitým způsobem provinili proti daným zákonům. Moc, která na ně během věznění působila, byla zakotvena především ve vytváření nových návyků chování a disciplíny. Už se nezaměřovala pouze na fyzické trestání těla, ale soustředila se na zpracování jednotlivce v detailech jeho chování a návyků. Důraz byl dáván především na efektivitu činností a modalitu, v níž již nebyly důležité výsledky, ale postupy činností. Tyto metody, které na jedince působily komplexně, nazval Foucault disciplíny.¹⁵ Disciplíny se jako obecné formy ovládnutí ve společnosti ukotvily během 17. a 18. století. Již dříve byly využívány například v armádě, ale zde fungovali především pro formování jedinců. Ve vězení se skrze disciplíny upevňovala působící moc a její účinky na vězně. Jak Foucault definuje:

„Dějinný moment disciplín byl moment zrodu umění lidského těla, které neusilovalo pouze o zvýšení jeho zručností, ani jen o upevnění podřízenosti, nýbrž o formování vztahu, jenž v samotném svém mechanismu činí tělo o to poslušnější, o co je užitečnější a naopak.“¹⁶

¹⁵ Michel Foucault – *Dohlížet a trestat*, 201

¹⁶ Michel Foucault – *Dohlížet a trestat*, 202

To, co se začalo formovat v procesu ovládní těla, byl nový objekt – poslušné tělo. Poslušné tělo charakterizovali autoři Dreyfuss a Rabinow ve své knize jako nositele sil, jako tělo, které je dané ke specifickým činnostem, které mají svůj řád, své podmínky a svůj daný čas. Toto poslušné tělo už nebylo řízeno pouze vlastními pohnutkami, ale bylo řízeno i vnější autoritou, a to především skrze neustálý dohled. Jako nový objekt moci se stalo poslušné tělo i novým objektem vědění. Disciplinární moc fungovala skrze novou tzv. „mikromoc“, která pramenila přímo z těla, tedy přímo z objektu moci.¹⁷ Zároveň tato moc musela působit na tělo neustále, aby byla co neúčinnější. Disciplínu bylo nutné uzavřít v prostoru, kde působila, aby byla účinná. Disciplinární moc byla v systému skrytá, ale objekty jejího působení byly naopak nejviditelnější. Jedinec se tak stal výsledkem spojení mezi mocí a vědění.

Na vývoji vězeňství, jak nám ho předložil Foucault ve své knize, můžeme jasně vidět vývoj ve využívání moci ve společnosti. Sám Foucault nikdy ve svých dílech neuvedl celistvý výklad chápání moci ani nějakou definici, přestože své analýzy provádí prostřednictvím mocenských vztahů. Celkově se jeho pojetí mocenských technik a jejich uplatňování ve společnosti usazuje až v jeho díle *Dějiny sexuality I: Vůle k vědění*. Souhrnně můžeme říci, že Foucaultova koncepce biomoci se skládá ze dvou složek – anatomopolitiky lidského těla a biopolitiky. Obě tyto části biomoci nebyly zprvu propojeny a existovaly ve společnosti paralelně. K jejich spojení došlo až po určité době a to jejich přijetím a použitím v novém mechanismu moci, který se ve společnosti utvářel. Anatomopolitiku charakterizuje dohled, disciplína a normalizace. Naopak biopolitiku charakterizuje pojem populace či regulace. Klíčovou spojnicí obou těchto složek biomoci se stal dispozitiv sexuality, který představoval spojení jednotlivých způsobů řízení společenského života, a to jak na úrovni jednotlivců, tak na úrovni celé populace. Sex se stal propojením obou základních složek biomoci.

1.4 Moderní individuum jako subjekt

Přístup Michela Foucaulta k moci se vyvíjel v návaznosti na to, jak se měnilo pole jeho zkoumání. Abychom mohli vysledovat jednotlivé mechanismy a taktiky moci uplatňované ve společnosti v průběhu dějin, je nutné se oprostit od zkoumání institucí a zaměřit se na samotné vztahy působící moci a sil ve společnosti. Mocenské vztahy se pro

¹⁷ Dreyfuss, Rabinow – Michel Foucault: *Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, 209

Michela Foucaulta staly analytickým nástrojem pro pochopení jednotlivých oblastí zkoumání. Analýzu na základě mocenských vztahů Foucault poprvé předložil v *Dějínách sexuality I: Vůle k věděni*, kde svůj zájem obrátil na vývoj chápání sexuality ve společnosti. Tento vývoj byl úzce vázán na rozvoj v kategorizaci toho, co je pro danou společnost chápáno jako „normální“.

Foucault jako genealog se otázkou sexuality zabýval přísně historicky. Sexualita pro něj představovala historický konstrukt, stala se objektem vědeckého zkoumání a kontroly. Pro Foucaulta představovala sexualita nástroj i důsledek v systému šíření biomoci. Když během 18. a 19. století došlo k transformaci ze sexuality svobodné k sexualitě řízené a sledované, vynořilo se i velké množství diskuzí a úvah o sexu.¹⁸

„Řečeno Foucaultovým jazykem: sexualita se vynořuje jako ústřední složka strategie moci, které se daří zapojit jedince i celé populace do šíření bio-moci.“¹⁹

Do konce 17. století byla sexualita chápána jako součást běžného života, byla veřejně projevoována v gestech i chování. Změna nastala až koncem 17. století, a to ve spojitosti s nástupem kapitalismu. S kapitalismem byla úzce spjata i nová pracovní morálka, která nedovolovala žádné rozptylování prostřednictvím sexuálních radovánek.²⁰ Sexualita byla odsunuta do ústraní a přípustná či dokonce vyžadovaná se stala jen tehdy, pokud šlo o sexualitu spojenou s rozmnožováním. Například sexualita u dětí byla považována za neexistující a bylo nutné před dětmi sexuální projevy skrývat.

1.4.1 Represivní hypotéza

„Obecně vzato, represivní hypotéza tvrdí, že jsme se v průběhu evropských dějin posunuli od období relativní otevřenosti ke stále rostoucí represi a pokrytectví, pokud jde o naše těla a řeč.“²¹

Jako období represe můžeme charakterizovat konec 18. století a první polovinu 19. století, kdy se sexualita stala předmětem cenzury a bylo prosazeno pravidlo mlčení o všem,

¹⁸ Dreyfuss, Rabinow – *Michel Foucault: za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, 258

¹⁹ Tamtéž

²⁰ Michel Foucault – *Dějiny sexuality I.*, 12

²¹ Dreyfuss, Rabinow - *Michel Foucault: za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, 205

co se sexu týkalo. Sex už byl přípustný pouze v manželství za účelem rozmnožování. Toto období represe bylo úzce svázáno s nástupem kapitalismu, kde se stala nástrojem nadvlády. V tomto období bylo vše podřízeno pracovní morálce a jakékoliv rozptýlení bylo ve společnosti přijímáno negativně. Represe se tak stala v období kapitalismu vládnoucím nástrojem. Sexualita byla začleněna do diskursů v oblasti, kde byla vykonávána moc. Přestože nesměl být sex na veřejnosti probírán, jeho aspekty bylo nutné sledovat do nejmenších detailů. Veškeré touhy a slasti se staly předmětem diskursu. Tento diskurs o sexualitě plnil osvobozující roli, jelikož působil proti mocenským mechanismům tím, že ukazoval utajovanou skutečnost a poukazoval tak na blížící se osvobození sexuality. Tak, jak se postupně rozvíjel analytický diskurs a stoupala jeho hodnota, rozšířila se i oblast toho, co se mohlo o sexu říkat. Od 18. století můžeme sledovat důležitý posun v oblasti vnímání společnosti.

Na společnost už nebylo nahlíženo jen jako na lidi-poddané, ale z poddaných se stal jednotný celek – populace. Se vznikem populace byl spojen i vznik nových ekonomických a politických problémů. Příkladem takového nového problému je vztah populace a pracovní síly. Při analýzách těchto politických a ekonomických problémů se došlo k závěru, že jejich jednotným jádrem je sexualita. Způsob, jakým se sexualitou lidé zacházejí a jak ji využívají, byl zapotřebí zkoumat. Stát potřeboval vědět o sexualitě občanů co možná nejvíce, a to především o tom, jak sexualitu lidé využívají a jak jsou schopni svoji sexualitu kontrolovat. Podle Foucaulta se stala sexualita předmětem vztahu mezi jedincem a státem a zároveň i součástí sítě diskursů a vědění. V moderní společnosti už téma sexu není tabuizováno a je předmětem různých diskuzí, přesto je ale zahaleno rouškou tajemství.²²

V případě klasifikace a kontroly sexuality je podle Foucaulta důležitá forma vykonávané moci. Například onanii u dětí chápanou jako nežádoucí bylo nutné potlačit a skrýt. A jako nástroje k tomu sloužily dispozitivity dohledu. Moc prostřednictvím této nežádoucí činnosti prohlubovala svoje účinky a zvětšovala své cíle.²³ Analýzy, které se zaměřovaly na zvláštní projevy sexuality, s sebou přinesly i novou specifikaci individuů. Jedinci, kteří se svojí sexualitou vyčleňovali z normálu, byli zařazeni do nových typů drobných perverzí. Novým druhem drobné perverze se tak stali například homosexuálové, zoofilové, fetišisti či automonosexualisté. Všechny uvedené typy perverzí odkazovaly k přírodě, která produkovala druhy vymykající se řádu. Moc a její mechaniky

²² Michel Foucault – *Dějiny sexuality I.*, 41-42

²³ Michel Foucault – *Dějiny sexuality I.*, 50-52

pronásledovaly tyto odlišnosti a přisuzovaly je tělu. Díky uchopení sexuality medicínou došlo k ustanovení sexuality jako poruchy. Úkolem lékaře se od této chvíle stalo odhalení sexuální úchytky, která byla skryta v nitru člověka.²⁴

„Moc funguje jako mechanismus výzvy, vynáší na světlo zvláštnosti, nad nimiž dohlíží, a přitahuje k nim pozornost. Slast se rozptyluje v moci, která ji pronásleduje; moc zakotvuje slast, kterou odhalila.“²⁵

Sám Foucault represivní hypotézu prohlásil za zavádějící a sám vyjádřil také některé pochybnosti, které se represivní hypotézy týkaly. Prostřednictvím genealogie se snažil zprostředkovat vznik a funkce, které měla represivní hypotéza za úkol plnit v naší společnosti. Jednotlivé složky represivní hypotézy pojal jako součást moderní spolupráce pravdy a moci a sám se je snažil odhalit. Podle Foucaulta sehrál diskurs o sexualitě ve vztahu k zákazům a nutnosti mlčení osvobozující roli, a to prostřednictvím vyslovování utajované pravdy. Už právě samo mluvení mělo osvobozující vliv a vědění se tak stavělo do opozice vůči moci.

V *Dějínách sexuality I.* bylo Foucaultovým hlavním cílem studovat spojení mezi diskursem o sexualitě, jeho mocenskými účinky a požitky. Sám vyvracel názor, že se moc samotná projevovala prostřednictvím potlačování diskursu o sexualitě, naopak podle něj veškeré zákazy či cenzura a ostatní represivní složky byly součástí širší mocenské techniky, která sama o sobě byla zaměřená na produkci diskursu o sexualitě.²⁶

1.4.2 *Scientia sexualis a ars erotica*

Produkcí diskursu o sexualitě se začala utvářet i věda zabývající se sexualitou. Tato věda ovšem o sexu nemluvila o něm jako takovém, ale soustředila svojí pozornost spíše na perverze a výjimečnosti, které se vymykaly normálu. V 19. století se z pohledu vědění začaly sexualitou zabývat dvě odlišné větve - ukazatel reprodukční biologie a ukazatel sexuální medicíny. Obě tyto větve se řídily odlišnými způsoby formování. Úkolem

²⁴ Michel Foucault – *Dějiny sexuality I.*, 55

²⁵ Tamtéž

²⁶ Miroslav Marcelli – *Michel Foucault alebo Stat' sa iným*, 134-135

diskursu, který se v těchto větvích formoval, nebylo ukázat pravdu o sexu, nýbrž měl zabránit produkci této pravdy.²⁷ Sex se tak nově stal i věcí pravdy.

Z historického pohledu můžeme rozlišit dva významné postupy produkce pravdy v souvislosti se sexualitou – jde o *scientia sexualis* a *ars erotica*. *Ars erotica* je charakteristický spíše pro východní společnosti, jako je Čína, Japonsko či arabsko-muslimské státy. V těchto zemích byla erotika získávána přímo ze slasti samotné. Slast nebyla pojímána ve vztahu k dovolenému a zakázanému, ale důležitý byl vztah slasti k sobě samé. Erotika jako taková měla být poznávána právě jako slast v celé své intenzitě, kterou se projevovala v těle i duši člověka. V naší společnosti tento typ *ars erotica* chybí a jako jediný postup se rozvíjí *scientia sexualis*. *Scientia sexualis* jako jediná pro vyslovení pravdy o sexu užívala postupy, které se řadily do formy moc-vědění. Šlo o doznání vlastních činů a myšlenek. Pro rozvoj individuální osobnosti využívala moc především doznání, které se stalo jedním ze základních postupů k získávání pravdy ve společnosti. Tím se západní člověk stal objektem neustálého doznávání se ke svým činům a z doznání se stalo nedílnou součástí diskursu.

„To všetko svedčí o tom, že naša sciencia sexualis mnohorako rozhojňuje diskurz o sexualite, ako i o tom, že tento diskurz sa prispôsobuje požiadavkám moci. Vzniká sieť, v ktorej sa diskurz, vedenie, pôžitok a moc navzájom spájajú. Foucault si takto otvára cestu k tomu, aby mohol sexualitu a diskurz o nej vradiť do toho súboru prvkov, ktorý nazýva dispozítivom moci.“²⁸

Termín dispozitiv moci je jedním z důležitých pojmů v tvorbě Michela Foucaulta. Dispozitivem moci Foucault označuje soubor diskursů, mocenských praktik a vědění navzájem provázaných. Dispozitiv je tak tvořen normami, zákony, institucemi, vědeckými výpověďmi a předpisy.²⁹ V souvislosti s dispozitivem sexuality Foucault mluvil o všeobecném rámci, ve kterém se tento dispozitiv formoval, a který nazval souhrnným pojmem biomoc.

1.4.3 Dispozitiv sexuality

²⁷ Michel Foucault – *Dějiny sexuality I.*, 65

²⁸ Miroslav Marcelli – *Michel Foucault alebo Stať sa iným*, 135

²⁹ Michel Foucault – *Dějiny sexuality I.*, 124

Již dlouhou dobu byla sexualita součástí velkého požadavku vědění, kde byla důležitá potřeba vědět, jak je to se vztahem mezi jednotlivci a sexem. Společnost sama dospěla k tomu, že otázku „kdo jsme“, pokládá sexu ve vztahu k dějinám, k diskursu a k významu. Lidské jednání bylo podmíněno sexu.³⁰ Sex se stal středem pozornosti, jelikož z něj vycházely na jedné straně disciplíny těla a na druhé z něj pramenila regulace populace prostřednictvím globálních účinků.³¹

Moc byla ve vztahu k sexu instancí ukládající sexu svůj zákon, řád a pravidla, čímž sex začlenila do dvojitého systému toho, co je zakázané a co povolené. Moc na sexualitu působila především prostřednictvím vytváření a šíření diskursu o sexu. Hlavním nástrojem moci v oblasti lidské sexuality se stal zákon zákazu. Moc, která byla nad sexem a sexualitou vykonávána, se vytvářela neustále stejným způsobem a fungovala v systémech zákazu a cenzury. Podle Foucaulta byla moc vždy načrtnuta v právní normě a její účinky byly definovány jako poslušnost.³² Systém poslušnosti byl tvořen dvěma složkami – zákonodárnou mocí a poslušným subjektem. K samotné poslušnosti pak vedly všechny způsoby ovládnutí. Moc působící na sex měla pouze schopnost omezovat a nic kromě zákazu dále nebyla schopna produkovat. Vládnoucí moc byla úspěšná do té míry, dokud byla schopna skrývat mechanismy svého působení.

Moc je podle Foucaulta strategie, ve které dochází k realizaci mocenských sil a jejich vztahů. Ve vztazích sil se pak utvářejí instituce, kde je moc dána ve formulacích zákona. Moc je ve společnosti všudypřítomná proto, že pramení ze všeho a ve všem je obsažena. Moc vždy sledovala ve svém působení nějaký cíl. Sám Foucault se nesoustředil na specifickou formu moci, ale svoji pozornost soustředil spíše na oblast mocenských vztahů obsahující diskursy o sexu, jelikož sám považoval oblast sexuality za jeden z nejvytíženějších bodů, kde se projevovaly mocenské vztahy. Jednotná strategie, která by se vztahovala na celou společnost a na všechny projevy sexuality, ale podle Foucaulta není. Jak říká:

„Při prvním přiblížení se zdá, že počínaje 18. stoletím lze rozlišit čtyři velké strategické celky, které ve vztahu k sexu rozvinuly své specifické dispozitivní vědění a moci.“³³

³⁰ Michel Foucault – *Dějiny sexuality I.*, 93

³¹ Michel Foucault – *Je třeba bránit společnost*, 169

³² Michel Foucault – *Dějiny sexuality I.*, 101

³³ Michel Foucault – *Dějiny sexuality I.*, 122

Tyto čtyři celky Foucault nazval hysterizace ženského těla, pedagogizace dětské sexuality, socializace prokreačního chování a psychiatrizace perverzních slastí. Každý tento celek se týká specifické oblasti lidské sexuality. V případě hysterizace ženského těla se celek týkal těla ženy, které bylo bráno jako zcela nasycené sexualitou. Pedagogizace dětské sexuality se týkala dětí, které byly brány ve společnosti jako „omezení“ sexuální jedinci. Sexualita byla u dětí chápána jako něco nebezpečného, co bylo potřeba potlačit a skrýt. Třetí celek nazvaný socializace prokreačního chování se týkal sexuality v manželství. Pouze sex provozovaný za účelem plození potomků byl brán jako legitimní a povolený. Poslední celek psychiatrizace perverzních slastí v sobě zahrnoval anomálie, které se vyskytovaly v sexuálním chování dospělých. Sexuálnímu pudu tak byla přisouzena normalizační a patologizační role.³⁴

Sexualita pro Michela Foucaulta nebyla něco přírodně daného, ale naopak pro něj představovala označení jednoho historického dispozitivu. Sex se nacházel v centru pozornosti především proto, že sebou přinesl otázky reprodukce, natality a s tím spojené mortality a také samotné délky života. Sex se stal též otázkou politickou, jelikož byl spojnicí mezi životem člověka a životem celé populace.³⁵ Počátkem 19. století byl podle Foucaulta ve společnosti zaveden nový dispozitiv, který nazval dispozitivem sexuality. Ten se vyvinul již s fungujícího dispozitivu manželského svazku. Ale zatímco v případě dispozitivu manželského svazku šlo především o reprodukční roli sexu, v případě dispozitivu sexuality šlo o detailní analýzu lidských těl a sexuálních projevů a s tím spojenou kontrolu populace. Sexualita díky tomu byla spojena i s dispozitivem moci a s rostoucí hodnotou lidského těla. V biopolitice samotné jde pak přímo o regulaci sexuálního chování v rámci populace, a to především za účelem co největší produktivity jedinců ve společnosti.

V *Dějínách sexuality* Foucault proti sobě postavil sex a sexualitu jako takovou. Zatímco sex chápal jako věc rodinnou, která má dané místo v manželství, sexualitu prezentoval jako něco zcela individuálního. Sexualita u Foucaulta zahrnovala naše niterné touhy, představy, naše osobní slasti atd. Díky tomu byla sexualita začleněna do oblasti medicínské klasifikace.³⁶

Oba tyto dispozitivu ve společnosti spojuje rodina. Rodina fungující v dnešní společnosti zajišťuje produkci sexuality a zároveň zavádí do dispozitivu sexuality právní

³⁴ Michel Foucault – *Dějiny sexuality I.*, 122-123

³⁵ Michel Foucault – *Je třeba bránit společnost*, 169

³⁶ Dreyfuss, Rabinow – *Michel Foucault: Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, 261

řád a zákon. Průlomem v chápání sexuality byla Freudova psychoanalýza, kde přiznávání se k sexualitě nabylo nový smysl. Tento nový smysl tkvěl v odstranění zažitého potlačování sexuality u jedinců.³⁷

³⁷ Michel Foucault – *Dějiny sexuality I.*, 124-153

2 Počátky biopolitiky

Michel Foucault se ve své knize *Dohlížet a trestat* zprvu zaměřoval na projevy moci v 18. století, kde výsadní právo panovníka tkvělo v moci nad životem a smrtí svých poddaných. Pokud byl panovník ohrožen na životě nebo bylo ohroženo jeho postavení, měl právo nakládat se životem provinilce podle svého uvážení. Naopak v dnešní době je tato moc prezentována jako pozitivní, která má zájem o život pečovat, rozvíjet, ale zároveň nad ním vykonávat neustálou kontrolu a dohled.

Moc působící ve společnosti se vyvíjela ve dvou základních proudech, které podle Foucaulta nebyly v rozporu, ale naopak byly podle něj součástí jednoho vývoje. První z těchto proudů se zaměřoval na lidské tělo jako na objekt, který bylo potřeba vycvičit a neustále zlepšovat jeho schopnosti. Tento proud označil Foucault jako anatomopolitiku lidského těla. Druhý proud se naopak zaměřoval na tělo jako na systém biologických procesů, jako například porodnost či úmrtnost, které měly vliv na fungování a produktivitu celé společnosti. Tento druhý proud nazval Foucault pojmem biopolitika populace.³⁸

Základním rozdílem mezi anatomopolitikou a biopolitikou je jejich zaměření. Zatímco anatomopolitika se soustředí výhradně na jedince, na tělo jako nástroj, které je potřeba cvičit a dohlížet na něj, biopolitika už představuje komplexnější a složitější nástroje a systémy. Sama se soustředí na populaci jako celek, člověk-jedinec je tak vystřídán za člověka-druh. Biopolitika zavedla jedince do sociálních, politických a ekonomických vztahů. Klíčovou roli přestaly hrát disciplíny a dohled, přestože ze společnosti nevymizely, ale hlavním nástrojem biopolitiky se stala regulace. A právě dispozitiv sexuality, kterému jsem se věnovala výše, se stal průsečíkem disciplín a regulací.

„Do celku vytvoreného z administratívny tiel a riadenia života umiestňuje Foucault inštitúcie, politické prístupy i disciplíny, ktoré študujú problémy natality, dlhovekosti, verejného zdravia, bývania a migračných procesov. Kontrola tiel a kontrola populácie otvárajú éru bio-moci.“³⁹

³⁸ [Doplnit odkaz](#)

³⁹ Miroslav Marcelli – *Michel Foucault alebo Stať sa iným*, 136

2.1 Umění vládnout – státní rezona

Michel Foucault se tématem biopolitiky a jejími aspekty věnoval ve svých přednáškách na Collège de France v rámci kurzu z roku 1979. Především se věnoval oblasti, ve které se projeví problémy, kterými se biopolitika zabývala. Touto oblastí je podle Foucaulta politický směr nazvaný liberalismus. Této ideologii nakonec věnoval všechny své přednášky z kurzu.

V průběhu 17. a 18. století bylo typické vládnutí ve společnosti na základě principu státní rezony. Vládnout podle státní rezony (v originále „la Raison d'État“) znamenalo upevňovat stálost státu, jeho pevné základy, aby mohl stát bohatnout, a aby měl zároveň i pevnou obranu svého území. Ten, kdo měl za úkol spravovat řízení státu a měl na starosti veřejnou sféru, byl také zodpovědný za konkurenceschopnost vůči jiným státům. Sama státní rezona měla daná svá omezení v právním systému, což znamenalo, že panovník musel respektovat zákony.⁴⁰ Před nástupem státní rezony byl panovník nejen představitelem státní, ale i církevní moci, kde byl brán za nejvyššího představitele církve. Podle Foucaulta šlo o období suverénní moci, ve kterém bylo jedním z charakteristických privilegií panovníka právo života a smrti.⁴¹ A tato teze se stala hlavní charakteristikou pro panovníkovu moc. Panovník mohl nakládat se životy svých poddaných podle svých potřeb. Mohl jednotlivce nechat žít, ale zároveň mohl každému život odebrat. Nešlo ovšem o absolutní moc, kterou by mohl panovník libovolně využívat bez zjevného účelu. Právo života a smrti představovalo výsadní právo suveréna, který ho mohl využívat pouze pro ochranu své vlastní bezpečnosti. S nástupem státní rezony došlo k omezení panovníkovi moci.

Zásadní změnou prošel systém vládnutí v polovině 18. století, kdy do zaběhnutého systému vládnutí byla včleněna moderní vládní rezona. Ta sebou přinesla i nový princip, který se týkal omezování umění vládnout. Tímto novým principem se stala vnitřní regulace vládní racionality.⁴² Nešlo už pouze o právní omezení vládní rezony, ale o faktické omezení. Toto omezení v podobě regulace racionality vládnutí nebylo vnější, ale šlo o omezení týkající se samotných vládních cílů. Racionalita vládnutí sama sobě stanovila hranice, sama k sobě přistupovala z kritického pohledu, a to především proto, že si uvědomovala svojí vlastní omezenost působení v celé oblasti vládnutí.

⁴⁰ Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 14

⁴¹ Michel Foucault – *Dějiny sexuality I. – Vůle k věděni*, 212

⁴² Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 21

„Řekněme, že nyní vstupujeme, dobře to pozorujete, do věku kritické vládní rezony. Tato kritická vládní rezona nebo tato vnitřní kritika vládní rezony se již neotáčí, jak dobře vidíte, kolem otázky práva, nebude se již zabývat otázkou uzurpace a legitimacy suveréna. [...] Celá tato otázka kritické vládní rezony se bude zabývat problémem, jak příliš nevládnout.“⁴³

Tak byla stanovena hranice mezi tím, co bylo vhodné udělat a co nikoliv. A to, co umožnilo vládní racionalitě sebeomezování, nazval Foucault pojmem „politická ekonomie“. Jak sám říká:

„...tímto intelektuálním nástrojem, typem kalkulu, podobou racionality, jež umožňuje vládní racionalitě, aby se sama omezovala, tou není právo. Co to tedy bude počínaje polovinou 18. století? Nuže, bude jím dozajista politická ekonomie.“⁴⁴

Politická ekonomie se utvořila v rámci cílů, které byly stanoveny uvnitř vládní rezony.⁴⁵ Jako cíle politické ekonomie se stanovilo obohacení státu, vhodný růst populace a dostatek zdrojů jídla. Politická ekonomie jako taková se pak zabývala především dopadem vládních praktik na společnost. Oblastí, do které vláda nezasahovala, se stal trh. Na poli trhu se prověřovala vládní praxe. Bylo to prostředí, kde se ve vztahu hodnoty a ceny prověřovaly vládní aktivity.⁴⁶

Foucault v souvislosti s novým způsobem vládnutí spojil také nové pojetí svobody. V tomto novém pojetí byl každý jedinec držitelem základních práv a svobod a zároveň byla svoboda spojována s jistou nezávislostí podřízených jedinců na vládnoucích jedincích. To hlavní, co sebou politická ekonomie přinesla, bylo nové rozložení veřejného práva. Přestala být nutnost udržovat a upevňovat suverenitu panovníka, ale hlavním problémem se stalo ustanovení právních mezí pro výkon veřejné moci.

Zásadním změnou v této nové moderní racionalitě vládnutí byla bezpochyby proměna přístupu k populaci. Populace byla v této nové racionalitě vládnutí chápána jako zdroj všech sil státu. V merkantilistickém režimu vládnutí, který panoval ve společnosti v minulosti, byla populace a její ekonomizace řízena pouze ve prospěch státu. V moderní racionalitě vládnutí je však populace chápána jako fenomén s vlastními pravidly a

⁴³ Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 23

⁴⁴ Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 24

⁴⁵ Tamtéž

⁴⁶ Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 38-39

zákonitostmi, které ovlivňují její produktivitu i kvalitu. Populace už tak nebyla chápána pouze jako souhrn individuí společně obývajících konkrétní území. Už nebyla pouhým nástrojem vladařovy vůle. Populace se proměňuje a vyvíjí a je závislá na velké řadě okolností – je ovlivňována klimatem, materiálním bohatstvím či zákony. Populaci ovlivňují také morální či náboženské hodnoty dané společností. S nástupem nové racionality vládnutí a jejího zaměření na populaci úzce souvisí zájem o zkoumání oblasti, ve kterém dochází k samotnému výkonu politické moci. U Foucaulta mluvíme o okolním prostředí neboli milieu. Jde o prostředí, v němž se populace vyvíjí, zdokonaluje či naopak ztrácí své síly.

„S politickou ekonomikou tedy vstupujeme do věku, jehož zásadou by mohlo být: vláda nikdy dostatečně neví, jestli riskuje, že vládne příliš, nebo také: vláda nikdy neví dostatečně dobře, jak vládnout tak akorát.“⁴⁷

Racionalita vládnutí fungující v novém období, byla vystavena riziku, které bychom mohli rozdělit na dvě oblasti. Na jedné straně se musela tato racionalita potýkat s množstvím faktorů ovlivňujících její produktivitu a vývoj populace a na straně druhé pro ni bylo neustálým rizikem nedostatečné nebo naopak přílišné vládnutí. Odpovědí na tyto otázky je z Foucaultova pohledu liberalismus. Liberalismus může poznávat svou pravdivost na ose úspěchu či neúspěchu a na jejím základě dále vést a směřovat populaci tak, aby zakládala moc státu a dále jí posilovala. S liberalismem nastává éra samotné biopolitiky a Foucault sám pronesl, že je potřeba studovat liberalismus samotný jako obecný rámec biopolitiky.⁴⁸

„Ale zdá se mně, že není možné analyzovat biopolitiku, dokud nepochopíme obecný režim té vládní rezony, a v důsledku toho, jestliže se dobře pochopí, oč jde v tom režimu, který je liberalismem... teprve až se jednou bude vědět, co byl onen vládní režim zvaný liberalismus, bude se moci, jak mně připadá, uchopit to, co je biopolitika.“⁴⁹

⁴⁷ Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 28

⁴⁸ Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 34

⁴⁹ Tamtéž

2.2 Liberální racionalita vládnutí

Jak už bylo řečeno výše, liberální režim představoval pro Michela Foucaulta obecný rámec biopolitiky. Na základě toho můžeme říci, že pro uchopení liberalismu jako nové racionality vládnutí je potřeba využít samotnou biopolitiku.

Biopolitika samotná byla a je stále náchylná ke změnám, které postihují i samotnou racionalitu vládnutí. V okamžiku, kdy se proměňují jednotlivé vládní režimy a přizpůsobují se možnostem dané době, proměňuje se i samotná biopolitika dané populace. Přestože Foucault poprvé pojem biopolitika použil až ve své přednášce z roku 1974, už v jeho dřívějších dílech můžeme sledovat počátky jeho úvah týkajících se právě tohoto tématu. Již v *Dějínách šílenství* sehrála hlavní roli ekonomická potřeba poslušných a tělesně zdatných jedinců. Lidé, kteří nevyhovovali ekonomickým nárokům na fungující a prosperující společnost, z ní byli vyloučeni. Foucault nám toto ukázal na případu pomatených jedinců, kteří navíc ekonomiku společnosti zatěžovali nároky na vybudování útulků a nemocnic, kde byli umístěni. Také alkohol či krádeže narušovali zdravý vývoj produktivní populace. Proto se veškeré životu nebezpečné a rizikové faktory staly centrem zájmu policie. Ta měla za úkol dohlížet na dodržování veřejné morálky a platných pravidel. Člověk je policií brán jako součást státního mechanismu a jeho spokojenost je důležitá pro rozvoj státu. Policie ve společnosti působí prostřednictvím specifických zásahů do konání lidí. Jde tak o neustálé zasahování státu do oblasti společenského života bez nutnosti zákonné opory. Od 18. století se předmětem policie stala populace jako nově ustanovený objekt státní moci.⁵⁰

V *Dohlížet a trestat a Dějínách sexuality I.* se Foucaultův zájem zaměřuje konkrétněji na normy a jejich účinnost ve vládnoucím systému. V nově nastupující racionalitě vládnutí šlo především o nalezení normalizovaných postupů a zákonitostí, které by přispívaly ke správně fungující a prosperující společnosti. Na základě těchto norem se v liberální společnosti utvořily hranice, při jejichž překročení bylo možné určit, zda vládnoucí techniky působí ve společnosti příliš mnoho nebo nežádoucím způsobem. Tyto normy a hranice se netýkaly pouze racionality vládnutí, ale také samotné populace. V případě populace bylo též potřeba stanovit hranice, ale ne z důvodu omezování, ale především kvůli tomu, aby bylo možné postihnout prvky a vlivy, které by pro populaci byly škodlivé a nebezpečné.

⁵⁰ Michel Foucault – *Moc, subjekt, sexualita*, 227

2.3 Liberalismus

Michel Foucault ve své analýze charakterizoval liberalismus skrze tři hlavní rysy - pravdomluvnost trhu, omezení prostřednictvím kalkulace užitečnosti vlády a pozice Evropy jako regionu neomezeného ekonomického vývoje ve vztahu ke světovému trhu.⁵¹ Slovem „liberální“ Foucault označoval vládní praxi, která neměla za úkol svobodu chránit a respektovat. Fungování této vládní praxe ve společnosti je přímo závislé na existenci určitých svobod jako například svoboda trhu, svoboda projevu atd.

„Zhruba řečeno, liberální režim, liberální umění vládnout svobodu chování implikuje, vyvolává, má ji zapotřebí, slouží jako její regulátor, je však nutné aby byla produkována a organizována.“⁵²

Úkolem liberalismu nebylo pouze produkovat svobody, ale také ustanovit množství jejich omezení a kontrol pro jejich organizaci. S pojmem svobody v liberalismu úzce souvisí i pojem bezpečí. Bylo potřeba zajišťovat kolektivní zájem proti individuálním zájmům a naopak chránit individuální zájmy proti jednání vycházející z potřeb kolektivu. Svoboda a bezpečí se tak podle Foucaulta staly hlavním rysem liberalismu.⁵³

Naproti produkování svobod v liberalismu nadále fungovaly techniky ukázkování jedinců. Foucault sám se těmito technikami fungujícími ve společnosti jako kontrolní mechanismus zabýval podrobněji ve svých předchozích dílech, především pak v díle *Dohlížet a trestat*, kterému byla věnována dřívější kapitola. Ve starém vládním systému fungovala řada vztahů mezi panovníkem a jeho poddaným, které zajišťovaly ochranu před vnějším či vnitřním nepřítelem. V případě liberalismu nešlo už pouze o tuto vnější ochranu jednotlivce. V liberálním systému vládnutí se jedinci neustále ocitají v jakémsi nebezpečí a úkolem liberalismu je toto nebezpečí minimalizovat. Liberalismus podle Foucaulta je správcem nebezpečí, mechanismů bezpečí a svobody. To samozřejmě vyvolává určité důsledky ve společnosti. Prvním z nich je už výše zmíněné nebezpečí. Pro každého jedince představuje jeho život, jeho přítomnost i budoucnost nositele nebezpečí, se kterým se každý musí neustále potýkat a vyrovnávat. Ve společnosti se neustále setkáváme s různými stimuly vyvolávajícími v nás pocit nebezpečí, ať už je to publikování ohledně nemoci a

⁵¹ Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 67

⁵² Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 71

⁵³ Tamtéž

degenerativních poruch, informování o zločinech či sexuálních zvrácenostech. Toto vše v nás neustále stimuluje obavy. Tento druh stimulace nebezpečí se stal podle Foucaulta jedním z hlavních součástí liberalismu.⁵⁴ Jak sám řekl,

„Není liberalismu bez kultury nebezpečí.“⁵⁵

Druhým důsledkem liberálního způsobu vládnutí bylo rozšíření kontrolních procedur, nátlakových a donucovacích prostředků. Rozšíření těchto prostředků a procedur mělo představovat protiváhu svobod ve společnosti. Foucault se v této souvislosti odvolával na Benthamovo panoptikum, které mělo dohledem nad chováním jedinců zvýšit jejich rentabilitu i produktivitu jejich konání. Pro Benthama panoptikum vyjadřovalo liberální vládu.⁵⁶ Vláda, která je omezena na svou dohlážitelskou funkci, zasahuje do chodu společnosti až v okamžiku, kdy se něco neděje tak, jak to vyžadují pravidla. Pro Benthama představoval samotný panoptismus obecný politický vzor, který charakterizoval určitý typ vlády.⁵⁷ Jednoduše řečeno, šlo o propojení ukázněvání jednotlivců s liberalismem.

Třetím důsledkem je vytváření mechanismů, které produkují větší svobody a zároveň s tím i větší kontroly. Tato produkce větších svobod má často ale za následek pravý opak.

„To znamená, že za výkon jistých svobod, jako například za svobodu trhu a za antimonopolní zákonodárství, může dojít k vytvoření zákonného rámce, jež budou zakoušet partneři trhu jako přemíru intervencionismu a jako přemíru nátlaku a donucení.“⁵⁸

Spojení svobody a procesů ukázněvání mělo za následek podle Foucaulta většinu krizí, které provázely liberalismus. Tyto krize měly společné především časté a značné zásahy státu do ekonomiky. Tyto zásahy se pak staly předmětem kritiky dvou ekonomických škol – německého ordoliberalismu a amerického neoliberalismu. Těmito politickými směry se budu ve své práci zabývat pouze okrajově, a to v jejich souvislosti s biopolitikou.

⁵⁴ Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 72

⁵⁵ Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 73

⁵⁶ Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 73

⁵⁷ Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 74

⁵⁸ Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 75

2.3.1 Německý neoliberalismus

V první polovině 20. století se v Německu zformoval nový politický směr nazvaný ordoliberalismus.⁵⁹ Ordoliberalismus se zaměřoval především na analýzu nacismu, díky které chtěl stanovit podobu poválečného Německa. Podal tak novou koncepci trhu. Tento směr nekritizoval pouze ekonomiku za ničivé důsledky, ale kritizoval především samotnou vládní racionalitu, která v té době v Německu panovala. Dle ordoliberalismu neměl stát omezovat trh, ale naopak měl být stát pod dohledem trhu.

Důležité z hlediska biopolitiky je pojetí sociální politiky v ordoliberalismu. Podle ordoliberalů se sociální politika nesměla stavět do opozice ekonomice a jejím cílem neměly být vyrovnané síly všech lidí ve společnosti. Sama sociální politika podle ordoliberalního režimu měla ponechat ve společnosti prostor pro hru nerovnosti. Tato hra nerovnosti a s ní spojená ekonomická hra měla představovat obecný regulátor společnosti, jelikož není možné, aby všichni jedinci ve společnosti měli stejné prostředky. Vládní systém mohl pouze zajistit životní minimum pro ty, kteří se z dočasné či trvalé příčiny nebyli schopni postarat o svou vlastní existenci.⁶⁰

„Znamená to, že sociální politika se má stát takovou politikou, jejímž nástrojem nemá být přerozdělování příjmů z jedné strany na druhou, nýbrž co možná nejvšeobecnější kapitalizace pro všechny sociální třídy, prostřednictvím soukromého vlastnictví.“⁶¹

Sociální politika byla samozřejmě úzce provázána s ekonomickou prosperitou státu. Ekonomický růst státu měl umožňovat obyvatelům takové příjmy, kterými by si každý zajistil své vlastní individuální pojištění a zároveň byla dostupná možnost osobního vlastnictví majetku. Neoliberalismus měl ve společnosti zasahovat tak, aby bylo umožněno konkurenčním mechanismům sehrát roli regulátora. Dle Foucaultových slov již nešlo o vládu ekonomickou, nýbrž o vládu nad společností.⁶² Společnost se tak stala společností podnikatelskou, kde jako regulační prvek měly fungovat konkurenční mechanismy. Společnost v neoliberalismu se stala předmětem vládní praxe.

⁵⁹ Ordoliberalismus – německá obdoba neoliberalismu. Vyvíjel se v návaznosti na situaci, která panovala v Německu po 2. světové válce.

⁶⁰ Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 133-134

⁶¹ Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 136

⁶² Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 137

2.3.2 *Americký nacionalismus*

Americký neoliberalismus se vyvinul v kontextu existence New Dealu⁶³, jeho kritikou a také jako reakce na keynesiánskou politiku. Americký neoliberalismus také reagoval na válečné sociální pakty a růst federální administrativy skrze ekonomické a sociální programy. Foucault liberalismus v Americe charakterizoval jako typ vztahu mezi vládnoucími a ovládanými, kde už nejde pouze o techniky vládnoucích vrstev uplatňované na ovládané jedince ve společnosti.⁶⁴ Celkově postihnout tento nový směr a jeho aspekty by bylo velice obtížné, a proto se sám Foucault zaměřil pouze na některé prvky, které tento nový směr charakterizují. Jak sám říká:

„Chtěl bych se zejména zabývat dvěma prvky, jež představují současně metodu pro analýzu a typy programu a jež mně připadají jako zajímavé v této americké neoliberalní koncepci: jsou to zaprvé teorie lidského kapitálu a za druhé, z důvodu, které samozřejmě uhádnete, problém analýzy kriminality a zločinnosti.“⁶⁵

Teorie lidského kapitálu pro Foucaulta představovala především přínos z důvodu znovunalezení významu práce. Nešlo o to, jakou pozici měla práce ve vztahu mezi kapitálem a výrobou. Šlo o pohled na práci z pozice pracujícího. Pracující, který byl dříve brán pouze jako předmět pracovní síly, se nyní stal aktivním ekonomickým subjektem. Ve společnosti byla práce charakterizována prostřednictvím vztahu kapitálu a mzdy. Lidé chodili a chodí do práce především kvůli mzdě. Mzda představovala osobní zisk jedince a kapitál naopak schopnosti pracujícího. Tyto schopnosti představují psychické a fyzické předpoklady jedince pro vykonávání dané činnosti. V okamžiku, kdy se tento lidský kapitál stal předmětem a ústředním tématem ekonomiky, vstoupily do ekonomické oblasti i nové problémy zasahující do oblasti psychologie, genetiky či hygieny. A právě tyto problémy se pro Foucaulta staly předmětem biopolitiky a jejím ústředním tématem.⁶⁶

Lidský kapitál, o kterém Foucault hovoří, je podle něj tvořen z vrozených prvků a prvků získaných. Vrozené prvky, ať už jsou dědičné či prostě vrozené, nemůže člověk přímo ovlivňovat. Může ale tyto vrozené vlastnosti zohledňovat při výběru svého partnera.

⁶³ New Deal – soubor opatření a reforem, které zavedl v Americe prezident Roosevelt v období velké hospodářské krize.

⁶⁴ Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 192

⁶⁵ Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 193

⁶⁶ Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 193-198

Lépe geneticky vybavený jedinec si zpravidla za svůj protějšek volí člověka, který má alespoň stejně dobré genetické dispozice jako on. Získané vlastnosti a dovednosti člověk nabývá prostřednictvím vzdělanostních investic.⁶⁷ Vzdělanostní investice v sobě nezahrnují pouze školní výuku či učení se oboru, ale tyto investice v sobě zahrnují celkové utváření jedince, a to od výchovy v rodině, ve společnosti atd. Jde o celkové utváření osobnosti každého člověka. Mezi prvky, které vytvářejí lidský kapitál, patří také mobilita jedince. Mobilita zahrnuje schopnost člověka migrovat za prací a schopnost přizpůsobení se novému prostředí. Všechna tato hlediska a mnohá další utváření a ovlivňují lidský kapitál, čímž je ovlivňován samotný ekonomický růst každého státu. V novém vládním systému se utvářel z obyčejného člověka člověk ekonomický – *homo oeconomicus*.⁶⁸ Foucault se blíže tomuto pojmu věnuje, ale sám dochází k tomu, že pro tohoto člověka ekonomického nemáme přesně vypovídající a jednotnou definici. Můžeme říci, že jde o člověka, který ve společnosti hájí své zájmy a prostřednictvím svých dovedností se snaží dosáhnout svých stanovených cílů. Občanská společnost představuje nástroj pro řízení a spravování těchto ekonomických lidí. Můžeme říci, že lidský kapitál se stal hlavním konceptem, kterým se dále zabývala biopolitika a rozvíjela ho.

2.4 Koncept biopolitiky – souhrn

Jak jsem již uváděla dříve, byla v minulosti moc nad člověkem uplatňována skrze suveréna. Tato jeho moc představovala moc nad životem a smrtí, kde objektem moci bylo individuální tělo jedince. Tyto mocenské techniky, které ve společnosti fungovaly v 17. a 18. století, sloužily především k dohledu nad lidmi a jejich řízením. Prostřednictvím těchto technik se snažila moc zvyšovat užitečnost každého člověka a k tomu využívala například drezuru či ustavičný výcvik.⁶⁹ Foucault všechny tyto praktiky působící na jedince ve společnosti nazval souhrnně kázeňskou pracovní technologií. V polovině 18. století došlo k nástupu nové technologie moci, která tyto kázeňské technologie vstřebala do svého systému, přizpůsobila je svým potřebám a celkově je do sebe zahrnula. Přesto došlo v racionalitě vládnutí k velké změně a to v předmětu jejího zájmu. Kázeňské technologie se soustředily na člověka-tělo, ale nová technologie vládnutí se soustředila na život člověka a jeho kvalitu.

⁶⁷ Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 203

⁶⁸ Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 231

⁶⁹ Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 217

„Nová technologie, která nastupuje později, se obrací k množství lidí, ale nikoli jako k souhrnu jednotlivých těl, nýbrž ta, že naopak tvoří globální masu, na niž působí souborné procesy, jež jsou vlastní životu a jimiž jsou například narození, smrt, produkce, nemoc atd.“⁷⁰

Tuto novou technologii Foucault označil souhrnně biopolitika lidského druhu. S biopolitikou úzce souvisí také statistika a statistické údaje o společnosti, jelikož sama biopolitika vychází z údajů spojených s populací. Mezi tyto statistické údaje patří například úmrtnost, porodnost či výskyty nemocí. S výskytem nemocí souvisí také pojem endemie, který označuje statistiku výskytu, rozsah trvání či povahu a intenzitu převládajícího onemocnění v dané populaci. V dnešní době takovým onemocněním můžeme označit AIDS či různé formy rakoviny. Od počátku 19. století došlo k celkové změně v přístupu k nemocným a k jejich léčení. Zatímco v minulosti bylo nutné nemocné jedince od společnosti izolovat, v případě biopolitiky měla lékařská péče na starost veřejnou hygienu, a tím i léčení celé populace. Medicína se stala jedním z nejdůležitějších prvků, která v sobě spojovala kázeňské technologie a biopolitiku.

Biopolitika zasahovala nejen do oblasti zdraví a výchovy jedinců, ale také se jejím předmětem zájmu stal soubor nahodilých i všeobecných jevů. Tyto jevy ovlivňovaly schopnosti lidí vykonávat jejich pracovní činnosti, a to jak v pozitivním, tak negativním smyslu. Mezi tyto jevy můžeme řadit problémy týkající se stáří společnosti a problémy spojené s úrazy či genetickými anomáliemi.⁷¹ Dříve se o takto postihnuté lidi starala povětšinou církev, v případě biopolitiky funguje celý systém sociálních zabezpečení, spoření či různé druhy pojištění a mnohé další. Biopolitika se mimo jiné zabývá i prostředím, a to nejen z hlediska klimatu, ale také svou pozornost zaměřuje na města. Jednoduše můžeme říci, že se biopolitika zajímá o souhrn nahodilých jevů, které se vyskytují v dané populaci.

Ústředním bodem zájmu biopolitiky se stala populace. Populace se v biopolitice stala předmětem nejen politického, ale také vědeckého zájmu. Souhrnně je populace chápána jako problém moci. Úlohu, kterou má biopolitika ve společnosti plnit, je zavedení určitých regulačních mechanismů, které by v celé populaci nastolily stabilitu a rovnováhu. Rozdíl v užívání moci na člověku můžeme nejlépe vidět v souvislosti se smrtí. Zatímco suverén

⁷⁰ Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 218

⁷¹ Michel Foucault – *Zrození biopolitiky*, 219

skrze smrt prezentoval svojí moc nad jedinci, v případě biopolitiky se smrt stala okamžikem, kdy se člověk dostal z jakéhokoliv dosahu panující moci.

Ve svých přednáškách, které byly později vydány souhrnně pod názvem *Zrození biopolitiky*, se chtěl Foucault blíže věnovat pojmu biopolitiky a její charakteristice, ale nakonec zasvětil jejich většinu liberalismu. Liberalismu se Foucault věnoval takto do hloubky především proto, že podle něj se v tomto systému vládnutí sama biopolitika zrodila. Biopolitika úzce souvisí s úspěchem a konkurenceschopností jednotlivých států. Pokud chce stát být konkurenceschopný vůči ostatním státům, musí neustále shromažďovat demografické údaje, údaje o životním prostředí, o obyvatelstvu, o podnebí atd. Všechny tyto údaje se staly hlavní složkou nového komplexu vědění a moci. Veškeré znalosti o obyvatelstvu, podnebí či ekonomice se staly klíčové pro vládu, která na jejich základě dále mohla posilovat své síly a pozice. Z politiky se tak stala biopolitika. Život jedinců v dané populaci se stal předmětem politického zájmu.

3 Otázka drog ve společnosti

3.1 Zdraví

Foucault se ve své prvotině *Dějiny šílenství* zabýval především tím, jak společnost zacházela s duševně chorými jedinci. Přestože se Foucault ve své práci zabývá vznikem prvních azylů či špitálů, nešlo o zdravotnická zařízení, které známe z dnešní doby. Šlo spíše o zařízení, do kterých byli umisťováni jedinci, kteří byli z nějakého důvodu společností odmítáni. Šlo nejen o duševně choré, ale také o lidi bez domova či homosexuály a mnohé další. Můžeme zde již nalézt první náznaky pokusů o léčbu duševně nemocných. Sám Foucault pak věnoval otázce vzniku kliniky celé dílo nazvané přímo *Zrození kliniky*, které je přímým pokračováním již zmíněných *Dějin šílenství*. Foucault se v této knize věnuje přelomu 18. a 19. století, kdy došlo k celkové reorganizaci medicíny a zároveň došlo k značnému vývoji samotného způsobu léčení nemocných. Zásadní bylo v této době především ustanovení medicíny jako vědecké disciplíny.

Nemoci jsou jedním ze základních nebezpečí týkající se lidského života. Život je prostřednictvím nemoci neustále ohrožován a oslabován. Od 18. století se život a jeho kvalita staly politickým tématem a problémem, na který bylo potřeba se zaměřit. Bylo nutné zahrnout starost o kvalitní a zdravý život do veřejného politického zájmu. Nemoci se podle Foucaulta staly globálním fenoménem a každá společnost se musí s výskytem nemocí vypořádat. Dřívější starost o zdraví jednotlivců a lékařskou praxi samotnou bylo nutné převést na úroveň celé společnosti. Lékařská péče nyní měla za úkol zabývat se zdravím celé populace, jelikož zdravotní stav nyní představuje univerzální hodnotu. Dobrý zdravotní stav populace je nutný pro prosperitu a ekonomický růst každého státu. Biopolitika podle Foucaulta na sebe bere povinnost pečovat o zdraví jedinců, usilovat o něj a zajišťovat ho v rámci zákonů a nařízení, a to především proto, že zdraví představuje jedinečný zdroj životních sil. Proto se téma dobrého zdravotního stavu populace stalo jedním z hlavních předmětů politické moci.

Zahrnutím otázky dobrého zdravotního stavu do politické oblasti bylo nutné zavést mnohá opatření, jelikož již nešlo pouze o zachování zdraví, ale bylo nutné se o zdravotní stav jedinců starat v průběhu jejich celého života a v jeho společenských souvislostech. V případě biopolitiky už nešlo pouze o zachování zdraví jednotlivců, ale bylo nutné a žádoucí zvyšovat zdravotní úroveň populace jako celku. Bylo potřeba zavést ve společnosti mechanismy, které budou život posilovat a zároveň ho nabádat k jeho vlastnímu

usměrňování a sebekontroly. Populaci bylo nutné naučit péči o vlastní zdravotní stav. Samotným cílem biopolitiky se stalo zabezpečení základních sociálních jistot, ve kterých hraje hlavní roli systém všeobecné zdravotní péče. Proto došlo ve společnosti k rozvoji lékařství, ke vzniku lékáren a nemocničních zařízení. Hygienu se stala ústředním zájmem politické moci v oblasti pečující o život. Zavedením hygieny a jejích podpůrných nařízení a institucí uvnitř populace byl podle Foucaulta sledován jediný cíl, a to zachování a zvyšování efektivity pracovní síly.

3.2 Úvod do drogové problematiky

Drogy a jejich dějiny jsou spojovány s člověkem od nepaměti. Již v době před deseti tisíci lety lidé znali drogy typu opia či kokainu. Naši předkové hojně využívali různé typy drog jako léčivé produkty. Například opium či konopí patří k nejstarším známým lékům. Změna nastala v období industrializace v 19. století, kdy došlo k masivnímu rozšíření drog po celé Evropě. V této době byly i narkotika komerčně vyráběna. Šlo například o morfin či kokain.⁷² Na začátku 20. století byla dokonce vyráběna léčiva, která v sobě obsahovala alkohol, morfin, heroin aj.⁷³ Významnou pozornost začal celý svět věnovat fenoménu drog na počátku 20. století po nárůstu užívání návykových látek a po rozvoji ilegálního obchodu s nimi. Legální obchodování s drogami a jejich konzumace skončila v souvislosti se třemi tzv. opiovými konferencemi v Šanghaji r. 1909, v Haagu r. 1912 a v Ženevě r. 1925. Z těchto konferencí vzešly další drogové zákony, které do svých právních systémů zahrnují jednotlivé státy. Roku 1961 byly komplexní dohodou OSN zakázány všechny drogy, které jsou lidem škodlivé.⁷⁴ Od té doby se společnost neustále potýká s problematikou drog, ať už z hlediska jejich dopadu na lidské zdraví nebo ve spojení s kriminalitou, která je s drogami úzce provázána.

Drogy se staly globálním problémem. Z hlediska historie můžeme mluvit o třech obdobích šíření a zneužívání drog.⁷⁵ První období charakterizoval psycholog Kamil Kalina jako období do r. 1960, kdy drogy představovaly odborný problém, kterými se zabývali pouze specialisté – kriminalisté na straně trestné činnosti a lékaři na straně léčení závislostí.⁷⁶ V letech 1960 - 1990 drogy podle Kaliny představovaly již společenský

⁷² www.rect.muni.cz/drogy/POKUS/casti/history.htm

⁷³ www.rect.muni.cz/drogy/POKUS/casti/history.htm

⁷⁴ www.rect.muni.cz/drogy/POKUS/casti/history.htm

⁷⁵ Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti 1*, 15

⁷⁶ Tamtéž

problém, který se týkal již mnoha sociálních vrstev a různých skupin lidí. V tomto období došlo k značnému nárůstu uživatelů drog, což mělo za následek především změnu politického přístupu k drogové problematice.⁷⁷ Třetí období je datováno od r. 1990 až do dnešní doby, kdy se z drog a drogové problematiky stal problém globální.⁷⁸ V tomto období můžeme brát problematiku drog jako jednu z oblastí, na kterou by se biopolitika měla zaměřit. Problematiku drog z globálního hlediska můžeme zařadit do problémů týkající se životního prostředí, infekčních nemocí či migrace společnosti, jelikož má v dnešní době dopad na celou populaci, její vývoj a prosperitu.⁷⁹ Z historického hlediska se dále drogovou problematikou v této práci zabývat nebudu, jelikož jde o velice složitou problematiku sahající do mnoha dalších oblastí lidského života. Podat souhrnný a komplexní přehled v jedné diplomové práci by bylo velice obtížné z hlediska rozsáhlosti problému, proto se v této diplomové práci zaměřím především na drogovou problematiku v České republice po roce 1990 a to z hlediska jejího dopadu na populaci.

3.2.1 Drogy jako globální problém

Jak jsem uvedla výše, po roce 1990 se z drog stal globální problém sužující většinu zemí světa. Globální problém můžeme charakterizovat jako problém, který ovlivňuje všechny země světa, každá země v něm hraje nějakou úlohu. Každý jedinec ve společnosti přichází do styku s drogovým ohrožením a to buď přímo, nebo alespoň jako s potencionálním rizikem, které ho ohrožuje.⁸⁰ Tento problém zároveň není možné řešit pouze na území každého státu odděleně, ale je potřeba mezinárodní spolupráce na řešení drogové problematiky.

„Globalizace drogového problému souvisí zejména s vytvořením světového nezákonného trhu s drogami, který je mezi světovými nezákonnými trhy první co do rozsahu a druhý co do finančního obratu.“⁸¹

Jak je vidět, představuje drogová scéna vysoké a alarmující ohrožení celé naší společnosti napříč všemi zeměmi světa. Drogový trh sebou přináší nejen ohrožení

⁷⁷ Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti 1*, 15

⁷⁸ Tamtéž

⁷⁹ Tamtéž

⁸⁰ Tamtéž

⁸¹ Tamtéž

v podobě vzrůstající kriminality a násilných činů, ale také z hlediska zdravotních a sociálních dopadů na jedince ve společnosti. Legální drogy jako je tabák či alkohol sebou nepřinášejí tak výrazná zdravotní rizika v podobě infekčních nemocí, a proto jsou společností přijímány s větší tolerancí.

Konzumace a distribuce nelegálních drog byla a stále je aktuálním problémem prakticky ve všech zemích světa. Země se potýkají s drogovými gangy, dealery i samotnými uživateli drog. Z hlediska biopolitiky je důležité zajistit fungující společnost a zdravou populaci, kde každý jedinec bude pečovat o své zdraví. Pokud si člověk vědomě poškozuje své zdraví, má to za následek nejen zdravotní komplikace, ale také sociální. Na základě dřívější prezentace Foucaultových myšlenek můžeme brát drogy jako problém, se kterým se biopolitika dnešní doby musí vyrovnávat. A to na poli sociálním a společenském, kde je důležité společnost o problému a rizicích informovat a zároveň na poli politickém z hlediska bezpečnosti, kde je potřeba se vyrovnávat s hrozbou a následky, které drogy ve společnosti přinášejí. V této diplomové práci se chci zaměřit na drogovou problematiku v české společnosti a to hlavně po roce 1990, kdy došlo k novému politickému zřízení a nastolení liberální demokracie. A právě v důsledku nového liberálního systému můžeme problematiku drog sledovat i prostřednictvím Foucaultovy koncepce biopolitiky.

3.3 Drogy a česká společnost

Česká společnost se s problémy týkající se zneužívání návykových látek potýkala už před změnou politického systému v roce 1990. To dokládá výzkum Vojtíka a Břicháčka z let 1971 - 1980 na skupině 1011 adolescentů, kteří se léčili v psychiatrické léčebně v Praze právě ze závislosti na drogách.⁸² V této době bylo užívání drog omezeno na uzavřené skupiny lidí, ve kterých probíhala výroba i spotřeba. Zdrojem drog do roku 1990 byla především domácí produkce, ať už pěstování marihuany či výroba pervitinu.

„Drogová scéna měla archaické rysy, především neexistoval trh v pravém slova smyslu s vyhraněnou stranou nabídky a stranou poptávky.“⁸³

⁸² Ladislav Csémy, Psychiatrické centrum Praha – *Drogy v české společnosti*, 1

⁸³ Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti 1*, 33

Po roce 1990 došlo ke značným změnám týkající se drogové scény. Tyto změny byly spojené především s otevřením hranic a válečným konfliktem na Balkáně, kdy došlo k přesunu jedné z drogových cest na území České republiky a Slovenska. Tímto přesunem došlo nejen ke zvýšení poptávky po návykových látkách, ale především jejich nabídce.⁸⁴ Česká republika se stala tzv. tranzitní zemí. Mezi nejčastěji užívané drogy dříve i dnes bezpochyby patří konopí jinak zvané marihuana. Konopí se stalo součástí běžného života dnešních mladých lidí, pro které představuje doplněk jejich životního stylu. Svou popularitu mají mezi mladými také tzv. taneční drogy, jako jsou LSD či extáze. Uživatelé konopí jsou společností bráni jako neškodní a užívání této drogy je ve společnosti tolerováno. Naopak do škatulky problémových jedinců se často řadí uživatelé pervitinu či heroinu. Tito problémoví jedinci jsou pravidelnými uživateli výše zmíněných „tvrdších“ drog, které sebou přináší sociální a zdravotní problémy.

O vývoji a spotřebě drog se nejvíce dozvídáme především z průzkumů ve společnosti. Jak je uvedeno v článku *Drogy v české společnosti* tato dotazová šetření se ve společnosti sledují od roku 1994. V nich můžeme sledovat neustálý nárůst uživatelů drog, a to hlavně mezi dospívajícími a mladými lidmi ve velkých městech jako je Praha či Ostrava.⁸⁵ S nárůstem uživatelů drog přímo souvisí i nárůst kriminality a zdravotních problémů, které se objevují po pravidelném užívání drog. V oblasti kriminality jsou drogově závislí nejčastěji spojováni s majetkovou trestnou činností, s výrobou a prodejem drog.

„Drogová kriminalita se často týká chronických problémových uživatelů drog, protože právě tito jedinci se často účastní pouličního prodeje drog, resp. si opatřují prostředky na drogy kriminální aktivitou, nejčastěji drobnými krádežemi. Je pochopitelné, že dopadení a potrestání osob a organizovaných skupin, zapojených do vyšších etází drogové kriminality, je mnohem obtížnější, než polapení stíhání drobných dealerů.“⁸⁶

U zdravotních komplikací můžeme hovořit o veřejném zdravotním riziku pro celou společnost, jelikož při užívání drog nitrožilním způsobem může docházet k přenášení nemocí, které se šíří skrze krev a jde především o žloutenku či virus HIV.

⁸⁴ Ladislav Csémy, Psychiatrické centrum Praha – *Drogy v české společnosti*, 1

⁸⁵ Tamtéž

⁸⁶ Ladislav Csémy, Psychiatrické centrum Praha – *Drogy v české společnosti*, 4

Přesná čísla drogově závislých ve společnosti je velice obtížné získat, jelikož mnozí z nich se k užívání drog nepřiznají či nevyhledávají lékařská ošetření a centra pro drogově závislé. Podobně jako je to u biopolitiky samotné, jsou statistiky uživatelů drog vzešlé z evidencí těchto lékařských zařízení a center poskytující pomoc pro závislé velice důležité pro zmapování drogové scény v ČR a pro zjištění dopadu užívání drog na společnost. Biopolitika samotná vychází především ze statistických údajů, na základě kterých je schopna reagovat na potřeby společnosti a zajistit tak její prosperitu a vývoj. V oblasti drogové problematiky jsou statistické údaje důležité nejen pro prevenci, ale také pro analýzu možného vývoje v oblasti užívání narkotik. Nejlépe zaznamenané jsou zdravotní důsledky užívání drog, především v souvislosti s databází pacientů jednotlivých nemocnic a dalších zařízení. Dopady užívání drog na sociální integritu jedince jsou závažné, ale jejich ucelená dokumentace ještě není taková, jako v případě zdravotních dopadů.⁸⁷ Jako negativní sociální dopad užívání drog můžeme uvést ztrátu zaměstnání, ztrátu rodinného zázemí a domova či naprosté vyčlenění ze známého společenského prostředí.

Ze statistického hlediska je cenným zdrojem dat oblast kriminality, kde můžeme získávat přehled o počtu trestaných lidí zapletených do drogové kriminality. Samotná drogová kriminalita vzrostla v průběhu devadesátých let a v roce 2004 tvořila 2% z celkové kriminality v České republice. Je pravděpodobné, že došlo k dalšímu nárůstu a to i s ohledem na vzrůstající procento podílu drogové kriminality v minulých letech.⁸⁸

Celkově můžeme reakci společnosti na drogový problém nahlížet z více úhlů. Dle Csémyho jde především o tři roviny – rovina institucionální diferenciaci, politická koordinace a legislativní opatření.⁸⁹ Pro rovinu institucionální diferenciaci je charakteristický prudký nárůst osob, které potřebovaly poradenskou či zdravotnickou pomoc, a to především v první polovině devadesátých let. Jako reakce na toto zvýšení uživatelů drog došlo k vytvoření nových zařízení, která měla především charakter občanských sdružení. Během první poloviny devadesátých let vznikala nová centra na pomoc závislým a zájmová střediska. Po roce 1995 pak došlo především k rozlišení služeb a celkovému zlepšení spolupráce mezi jednotlivými organizacemi.⁹⁰ Jak Csémy uvádí:

⁸⁷ Ladislav Csémy, Psychiatrické centrum Praha – *Drogy v české společnosti*, 4

⁸⁸ Tamtéž

⁸⁹ Tamtéž

⁹⁰ Tamtéž

„V současné době je v České republice přes 200 specializovaných zařízení na pomoc závislým a jsou zastoupeny prakticky všechny hlavní směry intervence od primární prevence po programy minimalizace škod.“⁹¹

Politická koordinace se vyvíjela souběžně s institucionální diferenciací. Šlo o rozvinutí protidrogové politiky, která měla za úkol zlepšit spolupráci jednotlivých organizací na řešení určité části drogových problémů.⁹² Protidrogovou politikou v České republice se budu blíže věnovat v dalších kapitolách této práce a stejně tak legislativní otázkou, která je další rovinou, na které se řeší drogová otázka ve společnosti.

3.4 Drogy a politika – úvod

Drogy představují z hlediska biopolitiky ohrožení fungující a prosperující společnosti a jsou pro ni neustálým problémem. Pro biopolitiku se hlavním zájmem stala zdravá a správně se vyvíjející populace. Jedním z dalších cílů se stala minimalizace škodlivých vlivů na jedince ve společnosti. V liberalismu je hlavní hodnotou lidská svoboda. Každý člověk má právo se svobodně rozhodovat a nakládat se svým životem podle svého uvážení. Ale přesto fungují v každém státu ochranné mechanismy, které svým způsobem omezují naše svobodné rozhodování. A to je i v případě drog. Biopolitika uznává lidskou svobodu a svobodné rozhodování, ale pouze do té míry, než jedinec začne sám sebe či někoho dalšího poškozovat. V ten okamžik je podle biopolitiky nutný zásah vládnoucí moci, která má především ochránit lidské zdraví a s tím spojené i zdraví celé populace. Proto můžeme brát škodlivé důsledky užívání drog na jedince jako předmět dnešního zájmu moci. A to nejen důsledky v podobě kriminálních činností uživatelů drog, ale také negativní důsledky, které mají drogy na lidský organismus. Proto v dnešní společnosti fungují různá centra na pomoc drogově závislým, které mají za úkol zmírnit zdravotní komplikace způsobené užíváním tvrdších drog, a především se snaží zabránit šíření chorob přenášené krví, jako jsou žloutenka či HIV. Z hlediska biopolitiky je důležitá řada zákonů a nařízení, které upravují legální či nelegální stránku užívání drog, čímž se budu zabývat podrobněji později.

Drogový trh je v dnešní době tvořen stranou poptávky a stranou nabídky, na jejichž analýze je utvářena protidrogová politika a strategie. Tyto strategické postupy mají za cíl

⁹¹ Ladislav Csémy, Psychiatrické centrum Praha – *Drogy v české společnosti*, 4

⁹² Ladislav Csémy, Psychiatrické centrum Praha – *Drogy v české společnosti*, 5

především snižování nabídky i poptávky po drogách zároveň.⁹³ Strana nabídky i strana poptávky jsou navzájem provázány a úzce ovlivňují jedna druhou. Jak uvádí Kalina:

„Strana nabídky odpovídá na potřeby uživatelů, v nemalé míře však tyto potřeby sama stimuluje. Strana poptávky využívá nabídky trhu k uspokojení svých potřeb, zároveň však (z kulturních a sociálních důvodů) své potřeby zvyšuje a rozšiřuje, čímž napomáhá dodavatelům k větším ziskům.“⁹⁴

Snižováním nabídky můžeme označit širokou oblast aktivit, které ve společnosti fungují z důvodu zastavení či omezení výroby a distribuce nelegálních drog. Samotná odhalená výroba a distribuce drog je ve společnosti postihována přímo. Hlavní orgány, které mají za úkol snižovat nabídku drog, jsou především orgány státní správy, tedy policie či celní správa aj.⁹⁵ Opatření, které ve společnosti mají zajišťovat snižování nabídky nelegálních drog, můžeme rozdělit do třech hlavních oblastí. Zaprvé jde o administrativní kontrolu, která má za úkol zabránit úniku legálních drog, které se využívají v medicíně či ve výzkumu.⁹⁶ Zde můžeme uvést příklad z České republiky, kdy v minulých letech došlo k omezení prodeje léků obsahující pseudoefedrin, protože pseudoefedrin je látkou, z níž se vyrábí pervitin. Druhým opatřením je zákonná represe, která se snaží eliminovat trestnou činnost spojenou s produkcí a distribucí drog.⁹⁷ Posledním opatřením je eradikace zemědělské produkce. Zde jde především o vymýcení pěstování rostlin sloužící pro výrobu drog. Jedná se převážně o koku, cannabis a mák. Zároveň jde také o vytváření nových možností obživy a celkovou restrukturalizaci zemědělství v zemích, které jsou na produkci nežádoucích plodin závislé.⁹⁸

Pokud hovoříme o snižování poptávky, myslíme tím hlavně snížení konzumace drog a jejich vyhledávání. Snižování poptávky je zaměřeno v první řadě na potencionálního uživatele drog, ale také již na existujícího drogově závislého jedince. Hlavním cílem je snížení zájmu o užívání drog ve společnosti. Jsou vytvářeny různé programy, ať už preventivní či edukační, ale také poradenské a léčebné. Tyto programy jsou ve společnosti zajišťovány prostřednictvím lékařských institucí. Často je poskytují neziskové organizace,

⁹³ Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti 1*, 16

⁹⁴ Tamtéž

⁹⁵ Tamtéž

⁹⁶ Tamtéž

⁹⁷ Tamtéž

⁹⁸ Tamtéž

jako je například v České republice Drop In⁹⁹. Hlavní činností, která má zajistit snižování poptávky ve společnosti, je prevence. Tuto prevenci můžeme rozdělit na primární, sekundární a terciární. Primární prevence se týká části populace, která ještě do kontaktu s drogami nepřišla. Za cíl má odradit jedince od vyzkoušení nelegální látky nebo alespoň posunout věkovou hranici, kdy se rozhodne s drogou experimentovat. V případě sekundární prevence jde o předcházení vzniku závislosti či jejímu přetrvání u lidí, kteří již s drogou zkušenosti mají, případně už se na ní stali závislí. Terciární prevence se zaměřuje na přecházení vzniku vážného zdravotního a sociálního poškození u stálých uživatelů drog a zároveň o zajištění podpory v doléčování či následné abstinenci.¹⁰⁰

3.5 Česká protidrogová politika

„Protidrogová politika je komplexní a koordinovaný soubor preventivních, vzdělávacích, léčebných, sociálních, regulačních, kontrolních a dalších opatření včetně vymáhání práva uskutečňovaných na mezinárodní, národní, krajské a na místní úrovni. Jejich konečným cílem je snížit užívání všech typů drog a/nebo potencionální rizika a škody, které jednotlivcům a společnosti mohou v důsledku jejich užívání nastat.“¹⁰¹

Přestože i před rokem 1990 se společnost musela potýkat s drogovou problematikou, můžeme považovat rok 1990 milníkem nejen v politickém uspořádání Československa, ale také jako novou etapu pro protidrogovou politiku. Jak jsem již uvedla výše, Foucault svoji koncepci biopolitiky soustředil především do 19. století. Přesto můžeme brát pojetí biopolitiky jako aktuální i pro soudobou moderní společnost. Vzhledem k zájmu udržet populaci zdravou a co nejlépe fungující, je možno pokládat protidrogovou politiku jako nástroj, který biopolitika využívá v liberálně uspořádané společnosti pro dosažení svých cílů, což je především zdraví populace. Se zdravím populace úzce souvisí i následný vývoj a prosperita ekonomiky státu, a tím jeho konkurenceschopnost vůči ostatním státům.

⁹⁹ Drop In o.p.s. – nadace vzniklá v r. 1991 na pomoc a péči o uživatele nelegálních drog a jejich rodinných příslušníků. Informace dostupné na <http://www.dropin.cz/index.php/historie-drop-in>

¹⁰⁰ Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti I*, 17

¹⁰¹ Sekretariát Rady vlády pro koordinaci protidrogové politiky, Úřad vlády České republiky – *Národní strategie protidrogové politiky na období 2005 – 2009*, 13

3.5.1 Počátky protidrogové politiky

Po přeměně politického zřízení v Československu v roce 1990 se nově vzniklá federativní vláda začala zabývat drogovou problematikou, jelikož se konzumace a šíření drog značně rozšířilo po otevření hranic a po celkové liberalizaci společnosti. Zároveň v této době mnoho odborníků, ať už domácích či zahraničních, předpovídalo rozšíření drog a vzestup jejich spotřeby. Proto byla v roce 1991 zřízena Federální komise pro narkotika, která měla sloužit jako poradní orgán federální vlády. Její působení bylo znesnadněno především kompetenčními komplikacemi, které měly spojitost s blížícím se koncem federace.¹⁰² Činnost tohoto orgánu se na konzumaci drog ve společnosti příliš neprojevil, a to i z důvodu jejího krátkého fungování. Komise za svého působení připravovala pro vládu programový a koncepční dokument, který ale nebyl nikdy vládou projednán a nevstoupil tak nikdy v platnost. Sama federální komise zanikla již v roce 1992.¹⁰³ Počáteční snaha o organizaci protidrogové politiky se stala neúspěšnou. Tímto neúspěchem tak česká protidrogová politika ztratila možnost ihned zpočátku reagovat na rozšíření drogové scény na území tehdejšího Československa.

3.5.2 První vládní koncepce pro období 1993-1996

Přestože první pokus v podobě federální komise pro drogovou problematiku byl neúspěšný, došlo na konci roku 1992 ke spojení předních odborníků a prvních nestátních organizací, které společně vytvořili memorandum adresované vládě. V tomto memorandu upozorňovali na možná rizika a vzrůstající hrozbu v podobě „drogové epidemie“ a snažili se tak vládu přimět k aktivitě v drogové politice.¹⁰⁴

Po vzniku samostatné České republiky v roce 1993 se nově vzniklá vláda začala zabývat problémem drogové scény. Ihned na svém prvním zasedání ustanovila vláda svůj poradní orgán v oblasti drogové problematiky, kterým se stala Mezirezortní protidrogová komise vlády České republiky, ve zkratce MPK. Zároveň byl v srpnu roku 1993 přijat i první vládní dokument týkající se protidrogové politiky nazvaný Koncepce a program

¹⁰² Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti I*, 34

¹⁰³ Úřad vlády ČR, Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti – *Zaostřeno na drogy 2: Česká protidrogová politika a její koordinace*, 4

¹⁰⁴ Tamtéž

protidrogové politiky na období 1993-1996.¹⁰⁵ Tento program můžeme pokládat za zakládající dokument protidrogové politiky v České republice. První vládní koncepce se hlásila k vyváženému přístupu, který se vztahoval ke Globálnímu akčnímu plánu OSN z roku 1991 a odmítla také liberalizaci a legalizaci drog. Přesto byla tato první koncepce v některých směrech značně liberální, například byla pro svobodnou volbu pro život bez drog a byla proti kriminalizaci uživatelů drog z hlediska užívání drog. Dokument ale dával důraz na stanovení limitu ohledně držené drogy.¹⁰⁶ V této první etapě protidrogové politiky šlo především o prevenci v oblasti užívání drog. Snahou bylo odradit potencionální uživatele a předejít tak potížím, které užívání drog přináší.

„Je lepší užívání drog předcházet než léčit závislé, je lepší předcházet a léčit než trestat, represe však musí účinně nastoupit všude tam, kde prevence selhává.“¹⁰⁷

Tento dokument se v první řadě soustředil na vybudování spolupráce a kooperace nejen na úrovni státní, ale i regionální. Na základě koncepce byl zaveden systém okresních protidrogových komisí a koordinátorů, který se osvědčil i do dalších let a byl důležitou součástí dalšího rozvoje protidrogové politiky. Nestátní organizace, které již v této době fungovaly, nabyly touto koncepcí pevného postavení a jejich úloha byla důležitá pro realizaci záměrů protidrogové politiky.¹⁰⁸ Protidrogové komise měly zároveň za úkol zmapovat stávající drogovou situaci z dostupných dat, ale tyto informace byly strohé a neúplné. Přesto na základě těchto strohých informací byly ustanoveny hlavní priority pro budoucí tři roky.

První prioritou se stala oblast represe, kde šlo o potírání drogové kriminality na úrovni organizovaného zločinu. Druhou prioritou se stala oblast administrativní kontroly a prevence. Zde byl kladen důraz především na primární prevenci, která ve společnosti v té době prakticky neexistovala a bylo potřeba jí do společnosti zakořenit. K tomu přispěla i podpora neziskových zařízení, o kterých v té době společnost ještě příliš nevěděla. Mezi tato centra patřila a v dnešní době stále patří nízkoprahová kontaktní centra či terapeutické komunity. Poslední prioritou se stalo vytvoření drogové epidemiologie, která v té době

¹⁰⁵ Úřad vlády ČR, Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti – *Zaostřeno na drogy 2: Česká protidrogová politika a její koordinace*, 4

¹⁰⁶ Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti I*, 35

¹⁰⁷ Tamtéž

¹⁰⁸ Tamtéž

také neexistovala.¹⁰⁹ Drogová epidemiologie představuje přehled o různých typech užívání drog v dané populaci a zároveň se zabývá příčinami a důsledky užívání drog. Také se zabývá vztahy mezi užíváním a zneužíváním drog, jejich dopadem na zdraví člověka a efektivitou léčení či zákonných opatření.¹¹⁰ Drogová epidemiologie se stala důležitým podkladem pro další rozhodování a plánování dalších intervencí v oblasti protidrogové politiky.

3.5.3 Druhá vládní koncepce a program na období 1998-2000

V následujícím období byl přijat druhý vládní dokument nazvaný „Koncepce a program protidrogové politiky na období 1998-2000“. Ten se již mohl opřít o informace ohledně úspěšnosti první koncepce, která fungovala ve společnosti v předešlých letech. Tato druhá koncepce měla ve svém plánu především doplnění chybějících programů prevence, léčby a rozvoje dalších kontaktních center pro drogově závislé.¹¹¹ Zároveň tato koncepce ve svých plánech a záměrech mohla již vycházet z údajů systému drogové epidemiologie. Nový program navrhl soubor opatření k omezení nabídky a poptávky drog a zároveň představil i konkrétní úkoly, kterými se mělo tohoto omezení docílit. V prvé řadě šlo o vytváření legislativních nástrojů sloužících pro potlačování organizovaného obchodu s drogami. Dále byl důležitý rozvoj a podpora preventivních programů zaměřujících se komplexně na celou populaci. Důležitá byla včasná léčebná pomoc a dostupnost doléčovacích zařízení.¹¹² V této druhé koncepci se poprvé mezi jejími hlavními prioritami objevují i alternativy k trestnímu stíhání uživatelů drog a možné programy pro drogově závislé ve vězeních.¹¹³

Pokud bychom chtěli srovnat obě tyto koncepce, je důležité říci, že v první koncepci šlo především o rozvoj a položení základů protidrogové politiky v nově uspořádané společnosti. V případě druhé koncepce šlo již o konkrétní nástroje a mechanismy fungující v celé populaci, které měly za úkol podporovat vzdělání a prevenci týkající se drogové problematiky. Druhá koncepce již byla schopná odhadnout a sledovat další konkrétní vývoj

¹⁰⁹ Tamtéž

¹¹⁰ Definice, Drogová epidemiologie, dostupné z:
<http://www.drogy-info.cz/index.php/content/download/1341/6262/file/definice.pdf>

¹¹¹ Úřad vlády ČR, Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti – *Zaostřeno na drogy 2: Česká protidrogová politika a její koordinace*, 5

¹¹² Kamil Kalina a kol. - *Drogy a drogové závislosti I*, 35

¹¹³ Tamtéž

drogové situace v České republice. Pro tento druhý program byl důležitý realistický přístup, kde protidrogová politika měla vycházet z reálných údajů a zároveň si klást sama sobě splnitelné cíle.¹¹⁴

S rokem 1998 se pojí také významná novela trestního zákona, na základě kterého vláda reagovala na vzrůstající problém s šířením a užíváním drog. Zavedením tohoto trestního a přestupkového zákona bylo možné stíhat jedince již za držení drog pro vlastní potřebu, což do této doby nebylo možné. Přestože novela vzbudila značné diskuze, byla nakonec vládou přijata. Nevýhodou této novely trestního zákona se stalo jeho nerozlišování mezi drogami podle toho, jak jsou pro společnost škodlivé. Například ilegální trh s marihuanou byl brán stejně jako trh s pervitinem či kokainem. Na základě doporučení odborníků byly v následujících letech provedeny další pokusy o úpravu zákona, kde měly být drogy děleny do dvou či třech kategorií. Úspěšně byla přijata novela až v roce 2009, kdy ho schválila poslanecká sněmovna i senát. Tento zákon je stále platný a je publikován ve Sbírce zákonů pod číslem 40/2009 Sb.¹¹⁵

5.5.4 Národní strategie 2001-2004

Zatímco obě koncepce zpracované v 90. letech usilovaly především o vybudování základních mechanismů prevence a léčby drogově závislých, následující dokument se stal novou etapou v protidrogové politice.¹¹⁶ Již nebyla vypracována koncepce či program, jako tomu bylo v minulých letech, ale nově šlo o vytvoření strategického plánu platného na další čtyři roky. Národní strategie ve svém plánu navazovala na předchozí koncepce a programy, které zakládaly podobu protidrogové politiky v České republice, přičemž této nové strategii již nešlo o zakládání nových programů, ale cílem tohoto strategického plánu se stalo zkvalitňování zavedených opatření jak v oblasti prevence či léčby, tak v oblasti represe.

„Národní strategie usiluje především o vybudování koordinovaného, účinného a vyváženého systému protidrogové politiky. To předpokládá zejména realizaci takových opatření ve specifické prevenci, léčbě, resocializaci a represí, která odpovídají skutečným

¹¹⁴ Kamil Kalina a kol. - *Drogy a drogové závislosti I*, 35

¹¹⁵ Úřad vlády ČR, Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti – *Zaostřeno na drogy 2: Česká protidrogová politika a její koordinace*, 5

¹¹⁶ Kamil Kalina a kol. - *Drogy a drogové závislosti I*, 36

potřebám jednotlivých cílových skupin a vycházejí z nejnovějších vědeckých poznatků sdílených všemi evropskými zeměmi.“¹¹⁷

Při tvorbě Národní strategie bylo přijato několik základních specifických cílů. Prvním takovýmto cílem byla snaha zastavit nárůst uživatelů drog, a s tím spojené snížení zdravotních rizik a úmrtí související s užíváním drog. Druhým cílem této strategie byla pomoc rodinám a jedincům, kteří ji potřebují. Neméně důležitým cílem se pak stalo snížení dostupnosti všech druhů drog, a to i tabáku a alkoholu, které se do dřívějších koncepcí nezahrnovaly. Důležité bylo také vyčlenění financí potřebných k fungování programů prevence, léčby a resocializace.¹¹⁸ U cílů, které si stanovila tato nová vládní strategie, můžeme sledovat, jak je zde propojena práce odborníků a vlády. Odborníci mají ve společnosti plnit především dva první cíle, tedy zastavení nárůstu uživatelů drog a pomoc již drogově závislým a jejich rodinám. Oproti tomu další dva cíle, snížení dostupnosti drog a financování protidrogových programů, závisí především na rozhodnutích vlády a na politické souhře. Tato otázka omezení dostupnosti drog je aktuální i v dnešní době. Například stále aktuální téma o legalizaci marihuany je často předmětem politických debat i v současnosti, především pro léčebné účinky, které užívání konopí na některé druhy onemocnění má.

Po této strategii následovaly další strategie protidrogové politiky, ve kterých šlo o zdokonalení již fungujícího systému či doplnění dalších služeb, které byly z hlediska vývoje problematiky aktuální. Celkově je protidrogová politika v České republice brána jako moderní a úspěšná, přestože se neustále potýká s malou finanční či politickou podporou a také často s nepochopením široké veřejnosti.¹¹⁹

3.6 Legislativa České republiky o omamných a psychotropních látkách

Pokud mluvíme pouze o samotném užívání drog, tak to samo o sobě trestné není. Trestné ovšem už je držení drogy, a to v množství „větším než malém“. Samotnou platnou

¹¹⁷ Kamil Kalina a kol. - *Drogy a drogové závislosti I*, 37

¹¹⁸ Tamtéž

¹¹⁹ Kamil Kalina a kol. - *Drogy a drogové závislosti I*, 38

legislativu týkající se drogové problematiky můžeme rozdělit do dvou oblastí, a to na mimotrestní normy a na trestněprávní rámec postihu zneužívání drog.¹²⁰

3.6.1 *Mimotrestní právní normy*

V první řadě bych se ráda zmínila o mimotrestních právních normách, které ve společnosti upravují i způsob nakládání s nelegálními látkami. Pro tuto mimotrestní právní oblast norem je klíčový zákon č. 167/1998 Sb., který pojednává o způsobu omezení v zacházení s omamnými a psychotropními látkami či prekursory.¹²¹ Tento zákon tak stanovuje i pravidla výzkumu, výroby či skladování daných látek. Upravuje také jejich možnost koupě či prodeje a celkově udává, jak je možné s takovými látkami nakládat. Pro zacházení s omamnými a psychotropními látkami a prekursory¹²² je potřeba přímo zvláštního povolení, které vydává Ministerstvo zdravotnictví a jeho přesná podoba je též uvedena v tomto zákoně. Pokud nějaká osoba nakládá s nepovolenými látkami bez tohoto povolení, jedná tak neoprávněně a vystavuje se možnosti právního postihu.¹²³

Přehled produktů, které zákon řadí mezi omamné a psychotropní látky je uveden v přílohách č. 1 až 7 také v zákoně o návykových látkách. Tyto seznamy nelegálních látek jsou rozhodující pro trestněprávní aspekty týkající se zneužívání těchto látek. Omamné a psychotropní jsou takové látky:

„...u kterých vzniká nebezpečí chorobného návyku nebo psychických změn nebezpečných pro společnost nebo pro toho, kdo je opakovaně bez odborného dohledu používá.“¹²⁴

V zákoně o omamných a psychotropních látkách je dále specifikováno, za jakých podmínek může být s látkami zacházeno za vědeckým účelem či přímo k terapeutickým účelům. Ovšem takovéto využití látek je možné pouze na základě vymezeného povolením. Specifická ustanovení uvedená v zákoně o omamných a psychotropních látkách dále upravují a regulují vývoz, dovoz a tranzitní operace s látkami, které jsou zahrnuty v tomto

¹²⁰ Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti I*, 59

¹²¹ Kamil Kalina a kol. - *Drogy a drogové závislosti I*, 59

¹²² prekursory – výchozí suroviny pro výrobu nelegálních látek, můžeme chápat jako „polotovary“. Tyto látky jsou uvedeny v příloze č. 9 zákona č. 167/1998 Sb.

¹²³ Kamil Kalina a kol. - *Drogy a drogové závislosti I*, 59

¹²⁴ Tamtéž

zákoně. Jsou zde zahrnuty i mimotrestní závazky, které pro Českou republiku vyplývají z úmluv OSN.¹²⁵

Důležitější z hlediska dopadu na společnost a tedy i z hlediska této diplomové práce je trestněprávní rámec postihu zneužívání drog u nás.

3.6.2 Trestněprávní rámec postihu zneužívání drog

„Z hlediska celkového přístupu k řešení drogové problematiky je významné, že platná právní úprava zakazuje neoprávněné držení jakéhokoliv množství omamné nebo psychotropní látky pro jakékoliv účely a porušení tohoto zákazu také postihuje různě odstupňovanými sankcemi.“¹²⁶

Na základě zákona upravující trestnou činnost v souvislosti se zneužíváním drog jsou nejpřísněji postihováni jedinci, kteří buď distribují drogy dalším lidem nebo je přechovávají pro někoho dalšího. V dnešní společnosti je tedy nejpřísněji trestáno šíření drog dál a to podle § 187 trestního zákona.¹²⁷ Na základě tohoto ustanovení je trestným činem, pokud pachatel neoprávněně vyrobí, nabízí, vyváží, dováží, prodává či nějakým jiným způsobem zprostředkovává omamnou nebo psychotropní látku pro někoho jiného.¹²⁸ Shovívavější je zákon v případě, kdy máme u sebe množství drogy jen pro vlastní potřebu. Pokud člověk má drogy v množství jen pro vlastní potřebu, je stíhán na základě § 187a trestního zákona.¹²⁹ Podle tohoto zákona je stíhán jedinec, který u sebe má některou ze zakázaných látek, a to ve větším než malém množství. Tento zákon se netýká osob, které jsou skutečně nemocné nebo jim byla droga poskytnuta na základě zdravotních důvodů ve státě uznaném programem.¹³⁰ Ve zkratce můžeme říci, že tato část trestního zákona postihuje osoby, u kterých bylo zjištěno přechovávání drog ve větším než malém množství a zároveň jim nebylo prokázáno, že by tuto drogu šířili dál.¹³¹ Podle § 188 je možné postihovat i přechovávání či opatřování předmětů, které slouží k výrobě drog a na základě § 188a je upřesněna kvalifikace trestného činu šíření toxikomanie.¹³² Za šíření toxikomanie

¹²⁵ Tamtéž

¹²⁶ Kamil Kalina a kol. - *Drogy a drogové závislosti I*, 59

¹²⁷ Tamtéž

¹²⁸ Kamil Kalina a kol. - *Drogy a drogové závislosti I*, 60

¹²⁹ Kamil Kalina a kol. - *Drogy a drogové závislosti I*, 59

¹³⁰ Kamil Kalina a kol. - *Drogy a drogové závislosti I*, 61

¹³¹ Tamtéž

¹³² Kamil Kalina a kol. - *Drogy a drogové závislosti I*, 60

je bráno navádění či svádění jiné osoby ke zneužívání drogy. Méně závažné drogové delikty je možné v dnešní době řešit i na základě zákona o přestupcích, a to jako přestupek na úseku ochrany před alkoholismem a jinými toxikomaniemi.¹³³

Pokud budeme na trestněprávní aspekt drogové problematiky nahlížet z pohledu Foucaultovy biopolitiky, slouží trestní zákon či zákon o přestupcích na ochranu společnosti. Na základě těchto omezení týkajících se drog se sama společnost snaží uchránit její jedince před ohrožením, které vzniká užíváním drog. Přestože má každý jedinec právo rozhodovat si o svém způsobu života, představují drogy pro společnost velké riziko. Je potřeba z hlediska biopolitiky zavést ochranné mechanismy, které by populaci před následky užívání drog ochránily nebo alespoň minimalizovaly dopad užívání nelegálních látek na populaci. Proto ve společnosti funguje trestní zákon postihující jedince, který ohrožuje celou společnost a její fungování.

Jaké jsou ale pohnutky lidí k páčání trestných činů v oblasti drogové kriminality? Pachatele trestných činů můžeme rozdělit do dvou hlavních skupin. První skupinou jsou pachatelé, kteří se dopouští drogové trestné činnosti za účelem získání finančního zisku. Ti jsou z hlediska práva trestání nejpřísněji, a to především proto, že svým jednáním úmyslně vytvářejí nebezpečné prostředí, ve kterém je ohroženo zdraví a bezpečnost velké části populace.¹³⁴ Proto můžeme brát drogovou problematiku z hlediska biopolitiky jako velice rizikový faktor. Druhou skupinou pachatelů jsou ti, kteří se dopouštějí trestné činnosti proto, aby získali finanční prostředky pro obstarání si omamných či psychotropních látek.¹³⁵ Motivem jejich protizákonného jednání tedy není primárně snaha obohatit se, ale je to spíše z důvodu potřeby obstarat si drogu. Proto z hlediska trestů je vhodné zaměřit trest na to, aby pachatelé skončili s užíváním drog, a tím ztratili i důvod pro páčání trestné činnosti. Je potřeba těmto provinilcům ukázat špatnost jejich jednání a zároveň je motivovat k tomu, aby jak s drogami, tak s trestnou činností celkově skončili a snažit se je navrátit plnohodnotně zpět do společnosti.¹³⁶ V praxi se můžeme samozřejmě setkat s pachateli, kteří se dopouštějí trestné činnosti především proto, aby získali prostředky na pořízení drogy, ale zároveň z této trestné činnosti mají i menší peněžní zisk. Z tohoto pohledu je důležité vždy zvážit a zjistit všechny motivy jednání, aby mohl být jedinci uložen adekvátní trest. Jelikož u první skupiny pachatelů jsou většinou ukládány tresty

¹³³ Kamil Kalina a kol. - *Drogy a drogové závislosti I*, 59

¹³⁴ Kamil Kalina a kol. - *Drogy a drogové závislosti I*, 63

¹³⁵ Kamil Kalina a kol. - *Drogy a drogové závislosti I*, 64

¹³⁶ Tamtéž

odnětí svobody, v případě druhé skupiny osob pak často může jít pouze o podmíněné tresty či různé formy léčení a náhrady škody.¹³⁷

„To vytváří podmínky pro postupné dosažení optimálního poměru prevence, represe a léčby. Jen tak lze vhodně skloubit oba základní přístupy k problematice zneužívání drog, a to jak snižování nabídky drog (...), tak i snižování poptávky po drogách (...).“¹³⁸

V české společnosti fungují mimo legislativní úpravu také modely, které se věnují drogově závislým, jejich léčbě a začlenění ve společnosti. Oproti legislativě, která se snaží snížit užívání drog, se tyto principy zaměřují na pomoc již závislým. V další kapitole bych se chtěla věnovat těmto modelům fungujícím ve společnosti.

3.7 Přístupy k drogové závislosti z hlediska společnosti

Jak uvádí Kalina, samotné tyto modely, vztahující se k teoretickým výkladům drogové závislosti, představují nabídku realizačních možností a nástrojů, které je možné ve společnosti uplatnit.¹³⁹

3.7.1 Biomedicínský model

Prvním modelem, který byl dominantní, v oblasti závislostí, byl biomedicínský model. Tento model fungoval ve společnosti především v době, kdy drogy představovaly odborný problém a jako takový se jím zabývali výhradně lékaři nervových a duševních chorob. Drogová závislost představuje v biomedicínském modelu problém čistě lékařský, kde závislost je brána jako chronická nemoc, která je obtížně léčitelná a s mnoha recidivami.¹⁴⁰

¹³⁷ Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti I*, 64

¹³⁸ Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti I*, 65

¹³⁹ Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti I*, 78

¹⁴⁰ Tamtéž

„I když však není drogová závislost úplně vyléčitelná, je léčitelná a může dojít k úpravě stavu za podmínky specifické diety, tj. trvalé abstinence. Další užití drogy je vždy recidivou nemoci.“¹⁴¹

Závislost brána jako nemoc měla i své specifické léčebné metody. Mezi ty hlavní patřila ústavní izolace, detoxikace či léčba prací. Ambulantní léčba, která je běžná v dnešním způsobu léčení u drogově závislých, byla v této době pouze ojedinělá.¹⁴² Vzhledem k tomu, že biomedicínský model drogovou problematiku oklešťuje, můžeme ho označit za model redukcionistický, ale pouze z pohledu naší doby, kdy je drogová problematika brána v široké perspektivě. Z pohledu doby, kdy tento model vznikl, šlo o převrat v euroatlantické kultuře, a to především proto, že dříve byla duševní choroba brána jako škodlivá sociální deviace, která v sobě zahrnovala i rysy morálního selhání a dokonce zločinu.¹⁴³ Podobně charakterizoval Foucault vnímání šílenství ve své knize *Dějiny šílenství*, o které jsem psala v dřívějších kapitolách.

Biomedicínský model byl aktuální především v dřívějších letech, v nynější době je více uplatňován bio-psycho-sociální model, který rozšířil již existující model o psychické funkce a mezilidské vztahy. Některé z hlavních rysů biomedicínského modelu ovšem přetrvaly a fungují i v dnešní společnosti.

3.7.2 *Bio-psycho-sociální model*

Druhý model nazvaný bio-psycho-sociální se do psychiatrie dostal po 2. světové válce, ale k jeho rozšíření došlo až později v 90. letech, kdy se drogy staly celospolečenským problémem. Narozdíl od předchozího biomedicínského modelu, v bio-psycho-sociálním modelu již nešlo pouze o pojetí drogové závislosti jako nemoci, ale tento model v sobě zahrnoval i další faktory jako jsou dispozice ať už genetické či biologické, dále zranitelnost, která se vyvíjí u jedinců na základě daných dispozic a v neposlední řadě jsou to faktory, které způsobují konkrétní projevení poruchy.¹⁴⁴ Pro úspěšné léčení závislosti je potřeba zahrnout do léčby všechny faktory, které bio-psycho-sociální model zahrnuje. Vedle detoxikace a nasazení léků jsou v léčbě zahrnuty nově i psychosociální

¹⁴¹ Tamtéž

¹⁴² Tamtéž

¹⁴³ Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti I*, 78

¹⁴⁴ Tamtéž

terapie. Tyto psychoterapie mohou být na rovině individuální nebo skupinové, kde se drogově závislí podporují ve skončení užívání drog. Terapie je možná také v celém léčebném společenství, kdy jde o tzv. terapeutickou komunitu.¹⁴⁵ Psychosociální terapie se užívají také například při alkoholové závislosti či při léčení jiných psychických poruch.

„Již několik desetiletí je bio-psycho-sociální přístup „hlavním proudem“ soudobých strategií na straně poptávky po drogách.“¹⁴⁶

Přestože bio-psycho-sociální přístup není již čistě medicínský, stále zůstává modelem, který ve svém pojetí ze zdravotnictví vychází. Při stanovení individuální diagnózy vychází bio-psycho-sociální model ze zdravotnických pojmů, jako jsou příznaky, syndromy, dynamika vývoje atp.¹⁴⁷ Jak můžeme vidět, bio-psycho-sociální model v sobě zahrnuje a rozvíjí nové metody a spolupráci více oblastí, jako například oblast společenských a přírodních věd. Díky tomu tento model umožňuje lékařům a dobrovolníkům pomáhat pacientům na základě medicíny i psychologie a dokáže tak léčit nejen oblast tělesnou, ale také duševní, která je pro zbavení se závislosti klíčová.

Vzhledem k zahrnutí různých faktorů do způsobu léčby ruší bio-psycho-sociální model všeobecně zakořeněnou představu o nevléčitelnosti závislosti. Člověk je podle tohoto modelu schopen svou závislost překonat až natolik, že není pouze abstinujícím toxikomanem, ale stává se z něj zdravý člověk. Překonat závislost na „tvrdé“ droze je v dnešní době snazší pro mladého člověka, který se díky správné a cílené léčbě může vyrovnat s příčinami, které ho k užívání drogy dovedly. Pak se může začlenit do normální zdravé společnosti, kde pokušení například v podobě heroinu běžně nenajde. Je ovšem důležité, aby se vyléčený člověk nevrátil opět do prostředí drogově závislých, ve kterém by se musel s drogou potýkat. Ovšem v běžném životě je jednodušší vyhnout se kontaktu s tvrdou drogou než například s alkoholem. Vzhledem k tomu, že alkohol se stal prakticky společenským doplňkem, je pro vyléčeného alkoholika problematické vyhnout se jeho lákadlu. Dnešní společnost bere alkohol jako běžnou součást života, a proto není moc prostoru pro nalezení bezalkoholového prostředí, ve kterém by se člověk vyléčený ze závislosti vyhnul styku s alkoholem.

¹⁴⁵ Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti I*, 78

¹⁴⁶ Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti I*, 79

¹⁴⁷ Tamtéž

V bio-psycho-sociálním modelu je také jako léčba používaná farmakoterapie. Příkladem pro nás mohou být neuroleptika či antidepresiva, která při správném užívání a pod lékařským dohledem mohou pomoci člověku zvládat jeho těžké psychické vypětí či závislost.

„Farmakoterapie v léčbě závislosti má sice omezený, ale významný prostor uplatnění, a tam, kde ji lze uplatnit, osvědčuje se její kombinace s psychoterapií a psychosociálními terapiemi obecně jako nejúčinnější.“¹⁴⁸

3.7.3 Přístup ochrany veřejného zdraví – „public health“

Ochrana veřejného zdraví ve své podstatě není zaměřena na ochranu individua, ale objektem jejího zájmu je zdraví celé populace. Přístup jako takový vychází z epidemiologie, sociologie a veřejné politiky.¹⁴⁹ Přístup týkající se veřejného zdraví se snaží populaci ochránit především před přenosem infekčních nemocí, jako jsou AIDS a hepatitida typu B a C. Tento přístup nevzniknul jako reakce na drogovou problematiku, ale vyvíjel se především v souvislosti s rychle šířícím se virem HIV mezi drogově závislými, kteří drogu užívají nitrožilně, tedy prostřednictvím stříkaček. Také tento přístup upozorňuje na rizikový pohlavní styk mezi drogově závislými. To byly a jsou hlavní a nejrychlejší způsoby, jak se virus HIV šíří mezi lidmi.¹⁵⁰ Na základě těchto poznatků byly zavedeny metodické postupy, které měly a mají pomoci zastavit nebo alespoň omezit šíření infekčních chorob mezi uživateli drog. Mezi tyto metodické postupy patří výměna jehel a stříkaček, dodávání kondomů, slinové testy na HIV či přímo očkování v drogové komunitě proti typům hepatitidy.¹⁵¹

Tento přístup ochrany veřejného zdraví je pro nás důležitý z hlediska biopolitiky, a to především proto, že téma veřejného zdraví je jedním z hlavních témat Foucaultovy biopolitiky. V konceptu biopolitiky je cílem ochránit veřejné zdraví, tedy zdraví celé populace a její zdravý vývoj. Veřejné zdraví je klíčové pro udržení vývoje populace a její produktivity. Zdravá populace je úzce spjata s prosperitou a konkurenceschopností státu, jelikož jeho stabilita a produktivita je přímo vázána na zdravou a správně fungující

¹⁴⁸ Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti I*, 79

¹⁴⁹ Tamtéž

¹⁵⁰ Tamtéž

¹⁵¹ Tamtéž

populaci. Z hlediska biopolitiky a drogové politiky je společnou snahou a cílem celkové omezení užívání drog ve společnosti, které narušují produktivitu jedinců, a tím správné fungování celé společnosti. Zároveň je cílem biopolitiky i drogové politiky zabránit či alespoň omezit šíření viru HIV a hepatitidy mezi drogově závislými i zbytkem populace.

3.7.4 *Přístup minimalizace škod – „harm reduction“*

Přístup harm reduction se od předešlé ochrany veřejného zdraví liší v jedné zásadní věci – zatímco public health se zaměřuje na potřeby a ochranu populace, v případě harm reduction je pozornost soustředěna na individuální potřeby klienta, tedy již drogově závislého. Cílem přístupu minimalizace škod není celková abstinence drogově závislého člověka a udržet ho „čistého“.¹⁵²

„Jako harm reduction se označují koncepce, programy a činnosti směřující primárně k minimalizaci nepříznivých zdravotních, sociálních a ekonomických dopadů užívání legálních a nelegálních psychoaktivních látek, aniž by nutně docházelo k snižování jejich spotřeby. Harm reduction je prospěšná pro uživatele drog, pro jejich rodiny a pro celou společnost.“¹⁵³

Přístup minimalizace škod se snaží především udržet drogově závislého při životě. Snaží se ho udržet v psychickém zdraví a alespoň částečně fungujícího ve společnosti. Harm reduction se snaží v první řadě předejít výskytu infekcí, které se mezi drogově závislými šíří vzájemným půjčováním náčiní pro nitrožilní aplikaci drog.¹⁵⁴ Předejít výskytu je velice složité, jelikož mnoho drogově závislých si v dnešní době stále neuvědomuje hrozbu, které infekční nemoci představují nebo jim je tato hrozba lhostejná. Nedodržují hygienická opatření, jako je například výměna injekčních stříkaček či kondom při pohlavním styku, čímž zvyšují riziko přenosu nemoci. Přístup harm reduction se snaží alespoň omezit výskyt nemocí, jako jsou různé druhy hepatitidy či virus HIV.

Ovšem infekční nemoci není to jediné, co ohrožuje zdraví drogově závislých jedinců. Po dlouhodobém užívání drog nitrožilním způsobem dochází často také k zánětům či přímo k poškození vnitřních orgánů. Velký vliv na poškození zdraví mají různé příměsi,

¹⁵² Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti I*, 79

¹⁵³ dostupné na: http://www.ihra.net/files/2010/06/01/Briefing_What_is_HR_Czech.pdf

¹⁵⁴ Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti I*, 80

kteřé se do drog přidávají. Program harm reduction se snaží omezit a minimalizovat dopad užívání drog na zdraví člověka. Snaží se také zmírnit dopad dlouhodobého užívání vysokých dávek drog a předcházet tak předávkování. V neposlední řadě harm reduction pomáhá předcházet sociálnímu vyloučení drogově závislých jedinců ze společnosti a ztrátě lidské důstojnosti.¹⁵⁵

Samotný program harm reduction zahrnuje také poradenství, kde jsou uživatelům drog k dispozici návody a rady, jak drogu aplikovat, jak dezinfikovat náčiní, aby nedošlo k přenášení nákazy a další rady spíše technického rázu. Toto poradenství funguje ne proto, aby bylo lidem usnadněno užívání drog, ale především proto, aby uživatelé drog věděli, jak se chránit před šířením nemocí, a také aby bylo možno minimalizovat následky užívání návykových látek. Proto jsou materiály, které obsahují takovéto rady, šířeny jen mezi uživateli drog, pro které jsou vyráběny a určeny. Pro jiné lidi můžou materiály s návodem, jak užívat drogy, vzbuzovat pobouření. Jde ovšem o jeden ze způsobů, jak účinně pomoci uživatelům drog a zároveň i celé společnosti, jelikož se tak omezuje hrozba přenosu infekčních nemocí dál. Přesto musíme mít na paměti stále toto:

„Z poradenských a edukačních aktivit v rámci HR by se však nemělo ztratit citlivě vysílané a citlivě dávkované poselství, že je sice lepší brát drogy bezpečně než nebezpečně, ale ještě lepší je nebrat vůbec – a že je to možné a lze s námi o tom hovořit.“¹⁵⁶

Mezi činnosti, které program harm reduction dále dělá, je podávání náhradní drogy či původní drogy pod lékařským dozorem, aby se omezila kriminální činnost u drogově závislých, kteří se prostřednictvím krádeží či prostituce snaží získat prostředky pro nákup drogy. Zároveň se dlouhodobé nahrazování drogy například metadonem začlenilo do biomedicínského modelu jako způsob udržovací léčby. Pro představu, udržovací léčbou je i podávání inzulínu diabetikům. Program harm reduction je přínosný nejen pro drogově závislé, ale také pro jejich rodiny a celkově pro celou společnost, a to především pro jeho činnost v oblasti prevence a pomoci uživatelům drog.

¹⁵⁵ Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti I*, 80

¹⁵⁶ Tamtéž

3.7.5 Sociální a sociálně-pedagogický přístup

Zatímco předchozí modely se soustředily hlavně na zdravotní stránku drogové závislosti, sociální a sociálně-pedagogický přístup bere v potaz hlavně vnější faktory, které ovlivňují jedince a mohou zapříčinit jeho skluz k návykovým látkám a následnou drogovou závislost. Jde v první řadě o nepříznivé sociální prostředí, nesprávnou výchovu v rodině či ztrátu schopnosti začlenit se plnohodnotně do společnosti.¹⁵⁷ Hlavními metodami, kterými se snaží tento přístup pomoci drogově závislým, jsou sociální a výchovné poradenství, resocializace a rekvalifikace, snaha docílit soběstačnosti jedince, zlepšit jeho komunikační a socializační dovednosti či zlepšení pracovních schopností. Tyto metody se nejlépe uplatňují v chráněných dílnách či přímo v chráněném bydlení.¹⁵⁸

„Při nedostatku lékařů a klinických psychologů v oboru léčení závislostí a při trvajících společenských předsudcích proti „přidělení diagnózy“ nepřekvapuje, že se sociálně-pedagogické přístupy ve světě i u nás dokáží uplatnit jako zcela samostatné řešení pro široký okruh uživatelů drog, především mladistvých klientů nebo naopak chronických toxikomanů.“¹⁵⁹

Sociální a sociálně-pedagogické oblasti tak fungují spíše na principu dobrovolnosti a mnohdy bez účasti lékařů. Jde spíše o snahu části fungující společnosti postarat se o jedince, kteří propadli závislosti a pomoci jim najít způsob, jak se vypořádat se závislostí a navrátit se zpět plnohodnotně do společnosti a běžného života.

3.7.6 Morální a spirituální přístup

V této kapitole bych se ráda zmínila o morálním a spirituálním přístupu, které považují drogovou závislost za morální selhání. Morální přístup je v praxi směsicí sociálně-pedagogických postupů a křesťanské morálky. Často je ve společnosti provázen misijní činností ve velkých komunitách, které jsou postiženy kriminalitou a sociálními problémy.¹⁶⁰ V morálním přístupu je drogová závislost často brána za „nevléčitelnou“.

¹⁵⁷ Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti I*, 80

¹⁵⁸ Tamtéž

¹⁵⁹ Tamtéž

¹⁶⁰ Tamtéž

Člověk, který se zbaví drogové závislosti, není v morálním přístupu považován za zdravého, ale je pouze abstinujícím toxikomanem či alkoholikem. Morální selhání v podobě drogové závislosti musí mít celý život na paměti a neustále s ním vnitřně bojovat.¹⁶¹ Pokud mluvíme o spirituálním přístupu, můžeme říci, že jde o jakousi extrémní obdobu morálního přístupu, kde za jedinou cestu ze závislosti je považována oddanost k určité víře. Drogově závislý pak musí svůj život a práci sdílet pouze v úzkém společenství stejně věřících lidí a toto společenství je pod neustálým duchovním vedením.¹⁶² Spirituální přístup má ale často charakter sekty, a to samo o sobě sebou přináší další řadu problémů a často takováto společenství nejsou většinovou společností uznána a existují na jejím okraji.

V souvislosti s morálním přístupem bych se ráda zmínila o holistickém modelu, který je také spjat s morálkou. Holistický model můžeme charakterizovat jako určité vymanění se z bio-psycho-sociálního modelu a přesunutí se do oblasti alternativní medicíny, jakou je například akupunktura, aromaterapie či masáže atp. Drogová závislost sama o sobě je provázena často značnou demoralizací, kdy drogově závislí ztratí většinu morálních hodnot, a tím i určitý řád způsobu života.¹⁶³ Holistický model může pomoci jedincům najít vnitřní klid, který je potřeba k uzdravení se. Když člověk nemá žádný smysl či motivaci skončit se závislostí, je značně obtížné mu pomoci. Proto může být holistický model i pro terapeuta, který se setkává s demoralizovanými drogově závislými jedinci, vhodnou alternativou, jak jim pomoci najít znovu základní hodnoty lidského života.

3.7.7 *Shrnutí*

Všechny uvedené přístupy se ve většině případů zaměřují na lidi, kteří už jsou drogově závislí a na jejich rodiny. Snaží se jim různými způsoby a v různých oblastech pomoci najít cestu zpět ze závislosti a navrátit postižené zpět plnohodnotně do společnosti. Bez těchto přístupů by podle mého názoru bylo velice obtížné vyrovnat se s drogovou problematikou třeba jen na rovině právní. I když je každý z nás odpovědný sám za sebe a každý musí nést následky svých rozhodnutí, v okamžiku, kdy vědomě poškozujeme své tělo a ohrožujeme tak své zdraví, nastupuje biopolitika a její zájem na ochraně veřejného zdraví. Jelikož je hlavním cílem biopolitiky zajistit zdravou a produktivní populaci, naše

¹⁶¹ Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti I*, 80

¹⁶² Tamtéž

¹⁶³ Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti I*, 81

svobodné rozhodnutí užívat drogy se stává předmětem veřejného zájmu. Je potřeba se postarat, aby každý měl možnost pomocné ruky, kterou mu různými způsoby tyto uvedené přístupy poskytují.

3.8 Ekonomické aspekty užívání drog

Ráda bych se nyní okrajově dotkla také ekonomického vlivu na protidrogovou politiku.

„Drogová epidemiologie se ve snaze o dosažení základního konsensu mezi jednotlivými proudy pokouší nalézt co nejobecnější – a nejpřijatelnější – vyjádření drogového problému pomocí aplikace ekonomických pravidel (pomocí ocenění jednotlivých aspektů problému).“¹⁶⁴

Analýzy, které jsou dostupné díky drogové epidemiologii, nám ukazují, že v globálním měřítku je drogový průmysl je hnán kupředu díky jeho ekonomické výhodnosti. Podle průzkumu OSN představoval obchod s nelegálními látkami v roce 1995 okolo 400 miliard amerických dolarů.¹⁶⁵ To umísťuje obchod s drogami na čtvrté místo mezi všemi průmyslovými obory. Jen v České republice se podle odhadu v roce 2000 spotřebovaly drogy v hodnotě 15 miliard korun.¹⁶⁶

Jak můžeme vidět, nelegální drogy jsou cenným a hodně ceněným prodejním artiklem. Pokud se na cenu drogy díváme z pohledu jejího stálého uživatele, není prakticky možné získat potřebnou sumu na drogy legální cestou. Proto se drogově závislí uchylují k drobným majetkovým krádežím. Jejich nevýhodou ovšem je, že na trhu za ukradené zboží dostanou jen okolo 30% jeho hodnoty. V důsledku tak musejí získat zboží v trojnásobné hodnotě, než je cena jejich jedné dávky drogy.¹⁶⁷ Na základě těchto informací vidíme, že ekonomické škody způsobené dopadem drogového trhu na společnost jsou značné. Vysoké jsou také náklady na policejní práci, poradenství v drogové oblasti nebo práci lékařů. Proto je ospravedlnitelná intervence společnosti. Každé úspěšné opatření zavedené ve společnosti ve snaze snížit společenské náklady týkající se drog, je z ekonomického aspektu úspěchem. V současné společnosti jsou kladeny stále vyšší

¹⁶⁴ Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti I*, 68

¹⁶⁵ Tamtéž

¹⁶⁶ Tamtéž

¹⁶⁷ Tamtéž

nároky na úspěšnost protidrogové politiky a jejích orgánů, ale jejich ekonomické zdroje nenarůstají. Proto se také zvyšuje význam ekonomických analýz týkajících se drogové oblasti.¹⁶⁸

„Ekonomická analýza by měla předcházet každé léčebné, represivní i preventivní intervenci. Je důležitá nejen z celosvětového pohledu, ale i pro toho, kdo intervenci plánuje anebo chce provádět: racionální držitel rozhodovacích pravomocí takovou analýzu totiž bude s vysokou pravděpodobností vyžadovat jako základní podklad – anebo si ji provede sám.“¹⁶⁹

V dnešní společnosti se pomoc drogově závislým a jejich rodinám neustále zlepšuje. A to i přes velký nepříznivý vliv ekonomických aspektů. Náklady na léčbu drogově závislých či nemocí, které užívání drog často doprovázejí, jsou neustále vysoké. Lidé ve většině případů ani nemají na zaplacení léčby a využívají pomoci neziskových center. Z hlediska státní intervence a protidrogové politiky je vždy na rozhodnutí vlády, jakým způsobem naloží s financemi určenými na boj s drogovým trhem. Často ale tyto peníze nejsou dostatečné. Proto je potřeba využívat ekonomických analýz týkající se využití omezených prostředků k docílení co nejlepšího dopadu a docílení společenského blaha.

¹⁶⁸ Kamil Kalina a kol. – *Drogy a drogové závislosti I*, 68

¹⁶⁹ Tamtéž

4 Závěr

Tato diplomová práce se věnovala tématu biopolitiky v díle Michela Foucaulta se zaměřením na drogovou problematiku v České republice po roce 1990. Celkově je práce dělena do třech tematických celků. První část je věnována především raným Foucaultovým koncepcím, které předcházely a ovlivnily pozdější tezi týkající se biomoci a biopolitiky. Šlo konkrétně o dílo *Archeologie vědění*, ve kterém Foucault představil svou archeologickou metodu a pojetí diskursu. Poté se věnuji dílu *Dohlížet a trestat*, kde Foucault zaměřil svojí oblast zájmu na mocenské techniky působící ve společnosti. Foucault se nám v tomto díle snažil představit disciplinární technologie konkrétně na způsobu trestání a vývoji vězení ve francouzské společnosti. Disciplíny jsou z hlediska této diplomové práce důležité, jelikož se staly jedním z nástrojů, které do sebe biopolitika zahrnuje a stále fungují v soudobé společnosti.

S rozvojem mocenské technologie úzce souvisí vývoj chápání sexuality, jemuž se Foucault věnoval ve svém díle *Dějiny sexuality I : Vůle k vědění*. Obě tyto díla nám předkládají analytiku moci působící na jedince ve společnosti. Moc zde byla zaměřena na jedince, na jeho ovládání a trestání. U vývoje v chápání sexuality můžeme sledovat již první nástin teze o biomoci, které se Foucault věnoval v pozdější tvorbě.

Konceptu biomoci a biopolitiky je věnována druhá část této diplomové práce. Hlavním rozdílem mezi oběma částmi, je objekt mocenského působení. Zatímco v případě disciplín a dispozitivu sexuality zpracovaného v díle *Dějiny sexuality I* šlo o ukázněvání těla jednotlivce, v konceptu biopolitiky je oblast zájmu soustředěna komplexně na celou populaci. Biopolitice se Foucault věnoval například v dílech *Je třeba bránit společnost a Zrození biopolitiky*. V přednáškách vydaných pod názvem *Zrození biopolitiky*, se Foucault věnoval politickému režimu liberalismu, ve kterém se biopolitika podle něj zrodila. Proto se mu věnuji také v této diplomové práci.

Vzhledem k tomu, že systémy a cíle směřované na fungující populaci či prosperující stát, jsou aktuální i v dnešní společnosti, se domnívám, že je možné pohlížet na dnešní společnost prostřednictvím konceptu biopolitiky. A to i přesto, že Michel Foucault svou tezi vztahoval hlavně na společnost 19. století. Ve své práci jsem se zaměřila na drogovou problematiku a na její možné pojetí z hlediska biopolitiky. Téma drogové závislosti a její dopad na společnost je soudobým problémem, se kterým se dnešní populace musí vyrovnávat. Vzhledem k tomu, že hlavním tématem biopolitiky je zdraví populace,

můžeme brát i drogovou závislost jako problém, se kterým se biopolitika musí vypořádat. Drogová závislost ohrožuje člověka především z hlediska dlouhodobého dopadu na jeho zdraví. Zdraví ale není jediným problémem, který doprovází užívání drog. Je to také kriminalita uživatelů, kteří se dopouštějí nejčastěji krádeží, aby si obstarali finance na drogy.

Třetí oblast této diplomové práce se již konkrétně vztahuje na drogovou problematiku týkající se české společnosti po roce 1990. Vzhledem k tomu, že jsem se rozhodla zaměřit na protidrogovou politiku z pohledu Foucaultovy biopolitiky, zabývala jsem se na mechanismy, které se snaží potlačit nebo alespoň omezit nabídku a poptávku po drogách. Nejprve jsem se okrajově zabývala otázkou drog z globálního pohledu kvůli objasnění vývoje užívání drog. Poté jsem se již konkrétně zabývala protidrogovou politikou, která se rozvinula v České republice po změně vládnoucího režimu. Neméně důležité jsou z hlediska biopolitiky přístupy společnosti k drogově závislým jedincům, kterým se věnuji v poslední části své práce.

Přestože Foucault svou koncepci biopolitiky vztahoval na společnost, která byla o staletí dříve, jsem toho názoru, že se jeho teze a myšlenky dají aplikovat i na naši dnešní společnost. A to především z toho důvodu, že pro udržení prosperujícího státu a správně fungující společnosti je potřeba dodržovat stále stejná pravidla. Aby se populace neustále vyvíjela a byla co nejvíce produktivní, je i dnešní době nejdůležitější zajistit její zdraví. Zdraví si každý jedinec chrání nejen sám, ale stát se také podílí na zajišťování kvalitní zdravotnické péče a pomoci dlouhodobě nemocným jedincům začlenit se zpět do produktivní společnosti. Stejně tak je neustále potřeba zajišťovat bezpečí společnosti, a to prostřednictvím zákonů a pravidel. Pokud se člověk rozhodne daná pravidla porušit, čeká na něj trest, stejně jako tomu bylo v minulosti. Bez funkčního státního systému by ve společnosti panoval chaos. Přestože má biopolitika svá negativa například v podobě vládního rasismu, má také svá velká pozitiva. Tím jsou například ve spojitosti s drogami organizace, které se starají o drogově závislé a snaží se jim pomoci najít cestu zpět do „normální“ společnosti.

Seznam literatury

1. DREYFUS, Hubert L. a Paul RABINOW. *Michel Foucault: Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*. 1. vyd. Praha: Herrmann & synové, 2010. ISBN 978-80-87054-20-8.
2. FOUCAULT, Michel. *Zrození kliniky*. 1. vyd. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010. ISBN 978-80-87378-29-8.
3. FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*. 1. vyd. Praha: Hermann & synové, 2002. ISBN 80-239-0124-9.
4. FOUCAULT, Michel. *Moc, subjekt a sexualita: výběr z článků a rozhovorů publikovaných v letech 1980-1988*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2000. ISBN 80-7149-389-9.
5. FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality 1: Vůle k vědění*. 1. vyd. Praha: Herrmann & synové, 1999. ISBN 80-238-5090-3.
6. FOUCAULT, Michel. *Dějiny šílenství v době osvícenství: Hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1994. ISBN 80-7106-085-2.
7. FOUCAULT, Michel. *Diskurs, autor, genealogie: Tři studie*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1994. ISBN 80-205-0406-0.
8. FOUCAULT, Michel. *Je třeba bránit společnost*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2005. ISBN 80-7007-221-0.
9. FOUCAULT, Michel. *Zrození biopolitiky: Kurz na Collège de France (1978-1979)*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. ISBN 978-80-7325-181-9.
10. FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. 1. vyd. Praha: Dauphin, 2000. ISBN 80-86019-96-9.
11. FOUCAULT, Michel. *Moc, subjekt a sexualita: články a rozhovory 1980-1988*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2000. ISBN 80-7149-389-9.
12. FOUCAULT, Michel. *Slova a věci*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2007. ISBN 978-80-251-1713-2.
13. KALINA, Kamil a kolektiv. *Drogy a drogové závislosti 1: mezioborový přístup*. 1. vyd. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. ISBN 80-86734-05-6.

14. MARCELLI, Miroslav. *Michel Foucault alebo Stať sa iným*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2005. ISBN 80-7149-723-1.
15. NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost: Současné poznatky a perspektivy léčby*. 4. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-908-8.

Internetové zdroje:

1. Co je "harm reduction"? Stanovisko Mezinárodní asociace pro harm reduction (IHRA). In: *Harm Reduction International*[online]. 2010 [cit. 2014-05-13]. Dostupné z: http://www.ihra.net/files/2010/06/01/Briefing_What_is_HR_Czech.pdf
2. CSÉMY, Ladislav. Drogy v české společnosti. In: *Odrogach.cz* [online]. [cit. 2014-05-12]. Dostupné z: <http://www.odrogach.cz/skola/vyzkumy/drogy-v-ceske-spolecnosti.html>
3. Historie Drop In. *Projekty Drop In* [online]. [cit. 2014-05-12]. Dostupné z: <http://www.dropin.cz/index.php/historie-drop-in>
4. Historie návykových látek. In: *Drogy* [online]. [cit. 2014-05-13]. Dostupné z: <http://www.rect.muni.cz/drogy/POKUS/casti/history.htm>
5. SEKRETARIÁT RADY VLÁDY PRO KOORDINACI PROTIDROGOVÉ POLITIKY. *Národní strategie protidrogové politiky na období 2005-2009*. 1. vyd. Praha: Úřad vlády České republiky, 2005. ISBN 80-86734-39-0.
6. ZÁBRANSKÝ, Tomáš. Drogová epidemiologie. In: [online]. [cit. 2014-05-13]. Dostupné z: <http://www.drogy-info.cz/index.php/content/download/1341/6262/file/definice.pdf>
7. *Zaostřeno na drogy*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2009, sedmý, č. 2. ISSN 1214 -1089. Dostupné z: http://www.drogy-info.cz/index.php/publikace/zaostreno_na_drogy/2009_zaostreno_na_drogy/zaostreno_na_drogy_2009_02_cislo_2_2009